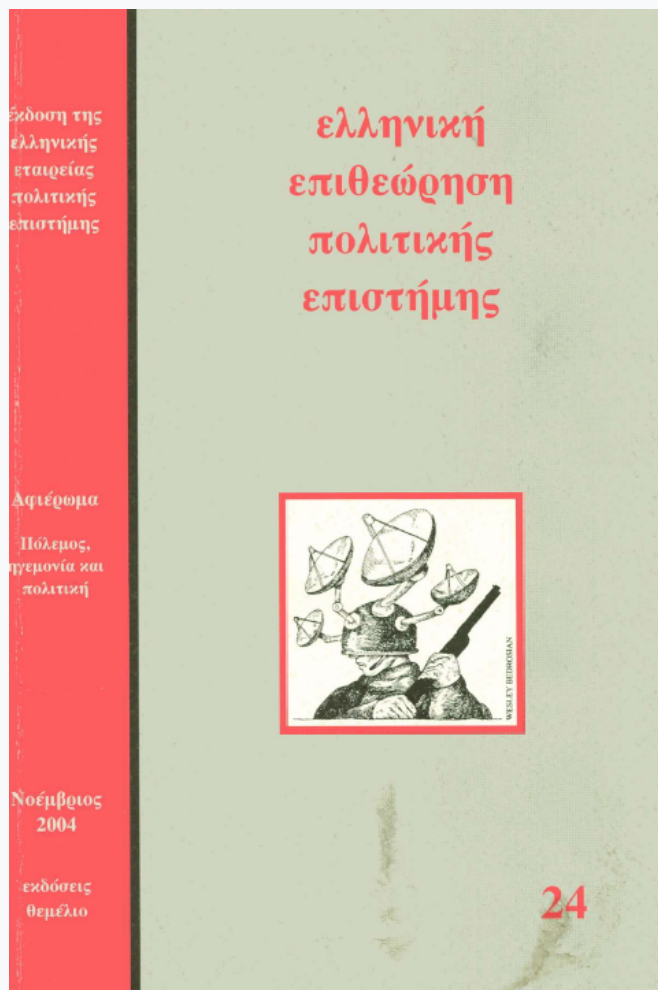

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 24, Αρ. 1 (2004)

Αφιέρωμα: Πόλεμος, ηγεμονία και πολιτική

Πόλεμοι και κυριαρχία στη νέα χιλιετία

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς

doi: [10.12681/hpsa.14719](https://doi.org/10.12681/hpsa.14719)

Copyright © 2017, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσουκαλάς Κ. (2017). Πόλεμοι και κυριαρχία στη νέα χιλιετία. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 24(1), 11–59. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14719>

ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΧΙΛΙΕΤΙΑ

Από την επισκόπηση των σύγχρονων πολεμικών επιχειρήσεων που διεξάγονται, άμεσα ή έμμεσα, υπό την αιγίδα των ΗΠΑ, αναδεικνύεται η προφανής αντίφαση μεταξύ μιας απόλυτης στρατιωτικής υπεροχής και της αμφισβητούμενης πολιτικής αποδοχής της. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται ειδικότερα στο παρόν άρθρο υπό το πρίσμα των κανονιστικών συνεπειών που έχει όσον αφορά τη συγκρότηση ενός συνολικού, αλλά και υπό διαρκή μετασχηματισμό, ηγεμονικού προτάγματος. Η μονότονα επαναλαμβανόμενη προσφυγή στις «έκτακτες καταστάσεις» χρησιμοποιείται –μέσα σε ένα εξαιρετικά ασταθές μεταψυχροπολεμικό και μετα-μοντέρνο περιβάλλον– για να προσφέρει μια κατ' ερίφηση διέξοδο στο ζήτημα της κανονιστικής νομιμοποίησης. Οι σύγχρονες μορφές του ηγεμονικού «ντεσιζιονισμού» αντιμετωπίζονται, έτσι, ως απλά συμπτώματα μιας εξαιρετικά πρωτόφαντης επανεργμηνείας των παραδοσιακών νομικών και πολιτικών εννοιών.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: «ΗΓΕΜΟΝΙΚΟΙ» ΠΟΛΕΜΟΙ

Η φρίκη του πολέμου είναι πάντα δίπλα μας, μπροστά μας, ίσως και μέσα μας. Και οι νέες συνθήκες δεν φαίνεται να αλλάζουν το παραμικρό σε ό,τι αφορά την ανθρωπολογική ουσία ενός φαινομένου που παραμένει διστορικά σταθερό και αναλλοίωτο στις μεγάλες του γραμμές. Με φόβο, δέος και συχνά αποστροφή, η οικονομική παρακολουθεί τις μεγάλες δημοκρατίες –και, κυρίως, την εξ αυτών προκαθήμενη–, να βιαιοπραγούν, να πολεμούν και να εξολοθρεύουν με μοναδικό στόχο την ενίσχυση της ισχύος τους. Εις πέισμα, λοιπόν, του υποτιθέμενου αλλά ουδέποτε επερχόμενου τέλους της (συγκρουσιακής) ιστορίας¹ και ενάντια στους υπέρμα-

* Ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. Αναφέρομαι, φυσικά, στις περίφημες αναλύσεις του Φουκουγιάμα, αλλά και στο γνωστό θεώρημα του πρωτοπόρου μεν στην υποκριτική ή μη δημοκρατική-φιλελεύθερη αισιοδοξία, αλλά προφανώς ελαττωμένης ιστορικής μνήμης

χους του οικουμενικού επικοινωνιακού ορθολογισμού,² η άμωμη υπερβατική ηθική βρίσκεται πάντοτε έξω από τις προοπτικές ενός κόσμου που εξακολουθεί να αλληλοσπαράσσεται και να αλληλοεξοντώνεται με ολοένα και πιο εκλεπτυσμένα μέσα. Έτσι, δεν φαίνεται να υπάρχει αμφιβολία ότι το σύστημα των διεθνών σχέσεων υπακούει πάντοτε στο νοηματικό σχήμα που πρότεινε ο Καρλ Σμιτ:³ περιτριγυρισμένες από τους εκάστοτε ονοματισμένους «φίλους» και «εχθρούς», όλες οι οργανωμένες πολιτικές οντότητες εξακολουθούν να σκέπτονται το μέλλον τους και να προγραμματίζουν την πορεία τους στο πλαίσιο μιας αδιάλειπτης φαντασιακής και υλικής αντιπαράθεσης με τους εξ υποθέσεως ανταγωνιστικούς «άλλους». Και δεν θα μπορούσε, βέβαια, να είναι διαφορετικά: σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από τη δίχως όρια ανταγωνιστικότητα, όλοι οι κανόνες θα τείνουν πάντα να καταστρατηγούνται από τα συμφεροντούχα υποκείμενα, αρκεί το προβλεπόμενο πραγματικό και συμβολικό κόστος της παραβίασης να εμφανίζεται μικρότερο από το εικαζόμενο όφελος που θα προκύπτει από τη συμμόρφωση. Πολλώ μάλλον που η λογική της οργάνωσης της διεθνούς πραγματικότητας αποκλίνει από τις αρχές που διέπουν την εν γένει οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων κατά το ότι το υπερεθνικό σύστημα λειτουργεί ακόμη, εν πολλοίς, με όρους «προ-κοινωνικής», «προ-κανονιστικής», άρα και «προ-λεβιαθανικής» λογικής: ελλείπει θεμελιώδους Συμβολαίου, το ενδεχόμενο ενός συνεχούς

Michael Doyle, σύμφωνα με τον οποίο οι δημοκρατίες είναι, εν γένει, αδύνατον να πολεμούν μεταξύ τους για λόγους που αναφέρονται στην ίδια την εγγενή λογική των δημοκρατικών λειτουργιών. («Kant, liberal legacies and foreign affairs», *Philosophy and Public Affairs*, τόμ. 12, τχ. 3, 1983). Η ιστορία όμως, φυσικά, επαναλαμβάνεται. Το 1913, η παγκόσμια επιτυχία του βιβλίου του Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relations of Military Power to Naional Advantage*, που ανέπτυσε τους οικονομικούς και πολιτιστικούς λόγους που καθιστούσαν εφεξής τον πόλεμο αδιανόητο στην Ευρώπη, υπήρξε αντίστοιχη με εκείνη του αμερικανολάπωνος επιγόνου του. Λιγότερο από δύο χρόνια αργότερα, βέβαια, έμελλε να ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

2. Επιφανέστερος ανάμεσά τους ο Juergen Habermas που, επί τριάντα συναπτά έτη, βομβαρδίζει την παγκόσμια επικοινωνιακή κοινότητα με τις παραινήσεις του για μια, υπερβατολογική μιν, όπως συνομολογεί ο ίδιος, αλλά οικουμενικής εμβέλειας ηθική της επικοινωνιακής δράσης. Με τα γνωστά επιτυχή αποτελέσματα.

3. Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Duncker & Humblot, Βερολίνο 1922, νέα έκδοση 1968.

bellum omnium contra omnes εξακολουθεί να βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη των σχέσεων ανάμεσα στα κράτη. Υπό τις σημερινές συνθήκες, λοιπόν, οι οποιοσδήποτε οικουμενιστικές επαγγελίες που επιμένουν ότι είναι δυνατόν να υπαγάγουν την οικουμενική αντιπαλότητα και έχθρα σε δεσμευτικούς και απαράβατους ηθικούς κανονισμούς εμφανίζονται είτε αθεράτευτα αφελείς είτε ενσυνείδητα υποκριτικές ή, ίσως, στην καλύτερη περίπτωση, υπεραισιόδοξα πρόωρες.⁴ Η υλοποίηση του ονείρου του Καντ για παγκόσμια ειρήνη θα πρέπει να περιμένει, ίσως μάλιστα για πολύ...

Υπό τους όρους αυτούς, ανεξάρτητα από τις οποιοσδήποτε αξιέπαινες προθέσεις των απανταχού ιδεαλιστών, η νέα –και «πολιτικά ορθή» σύμφωνα με τις τρέχουσες δοξασίες–, «μη ιστορικιστική»⁵ ανάγνωση της ιστορίας μοιάζει να είναι τόσο ανεργιάτιστη όσο και υποβολιμαία. Αποποιούμενη με ρητορική βδελυγμία οποιαδήποτε εκδοχή της συγκρουσιακής πρόσληψης της πορείας ενός κόσμου που επιμένει να εμφανίζεται ως διαχρονικά εξουσιομανής και εξουσιολάγνος, η τρέχουσα θεωρητική πρακτική αποδεικνύεται, μάλιστα, ακόμη πιο κρυψίνους και πανούργα από την «κυνικά ειλικρινέστερη», τουλάχιστον στο σημείο αυτό, προκάτοχό της: μετασηματολογώντας και μετονομάζοντας τους όρους προώθησης των εξουσιαστικών βουλήσεων, άρα και τους όρους διεξαγωγής των πολεμικών συγκρούσεων, η κυρίαρχη σκέψη της εποχής μας δεν κάνει τίποτε άλλο από το να επιχειρεί να προσαρμόσει τη δική της ιδιαίτερη, πλην ανομολόγητη πλέον, ιστορική βία, στα νέα μετα-ιστορικά και μεταπολιτικά νοήματα που επιμένει να εξαγγέλλει.⁶

4. Ειδικής μνείας θα πρέπει, ωστόσο, να τύχει η σημαντική συμβολή του David Held, *Democracy and the Global Order. From The Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity, Cambridge 1995.

5. Πρβλ. τις αναλύσεις του Μισέλ Φουκώ που απαντώντας ή, μάλλον, υπερβαίνοντας τον Hobbes, επιχειρεί να «αποκαταστήσει» τον «πολιτικό ιστορικισμό»: «Από τη στιγμή που αναφερόμαστε στις σχέσεις εξουσίας, δεν βρισκόμαστε μέσα στο δίκαιο ούτε μέσα στην έννομη κυριαρχία (souveraineté). Βρισκόμαστε μέσα στην επιβολή, μέσα στην ιστορικά απροσδιόριστη και απείρως πυκνή και πολύπλοκη σχέση επιβολής (domination). Και από αυτήν δεν εξέρχεται κανείς, όπως κανείς εξέρχεται από την ιστορία» στο *Il faut défendre la société*, Cours au Collège de France, 1976, Gallimard/Seuil, Παρίσι 1997, σ. 96. Και παρακάτω: «Ποτέ η ιστορική γνώση δεν συναντά ούτε τη φύση, ούτε το δίκαιο, ούτε την τάξη, ούτε την ειρήνη. Όσο μακριά και αν πάει, η ιστορική γνώση δεν συναντά παρά το απροσδιόριστο του πολέμου» (ό.π., σ. 154).

6. Η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζει, βέβαια, ανέκαθεν τη φιλελεύθερη εκλογίκευση. Με τα λόγια του Leo Straus: «Ο φιλελευθερισμός απαρνήθηκε το Πολιτικό».

Παράγοντας τη δική της ειδοποιό αταξία και θύοντας στις δικές της ειδοποιούς εκατόμβες, η νέα παγκόσμια τάξη επιδίδεται, έτσι, συστηματικά, σε μια διαρκώς εμπλουτιζόμενη μάχη λέξεων και ονομάτων εκπονώντας νέες, κατ' επίφαση «αντισημιτιανές» και κατά προτίμηση νεοκαντιανές, θεωρίες για τον πόλεμο και την ειρήνη, νέες εκλογικευτικές γραμμές για τις ένοπλες συρράξεις που ακολουθούν η μία την άλλη και νέους νοηματικούς συνδυασμούς για τη σχέση αναγκαιότητας και σκοπιμότητας και τη διασύνδεση σκοπών και μέσων,⁷ νέες δηλαδή μορφές αναπαράστασης για το Ον και το Δέον της εξουσίας. Αν μη τι άλλο, η νέα τάξη εμφανίζεται ιστορικά ασυναγώνιστη σε ό,τι αφορά την επινόηση ανανεωμένων νοημάτων και αξιακών προδιαγραφών. Από την άποψη αυτή, λοιπόν, η περίοδος την οποία διατρέχουμε συνιστά πράγματι τομή σε σχέση με το παρελθόν.

Δεν φιλοδοξώ, βέβαια, να προχωρήσω προς την κατεύθυνση αυτή. Ο στόχος μου είναι πολύ πιο περιορισμένος. Οι πόλεμοι στους οποίους θα αναφερθώ είναι μόνον εκείνοι που, κατά τα τελευταία χρόνια, ενεργοποιήθηκαν ευθέως ή εμμέσως υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ στο πλαίσιο της νέας παγκόσμιας τάξης της οποίας αναμφίβολα προΐστανται. Άσχετα από το νομικό καθεστώς που τους διέπει, τέτοιοι κατ' εξοχήν «ηγεμονικοί πόλεμοι» υπήρξαν, ανάμεσα σε άλλους, ο πρώτος πόλεμος του Κόλπου, (που εκ των υστέρων θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί ως «δοκιμαστικός»), η στρατιωτική επέμβαση στον Παναμά, η άδοξη εκστρατεία της Σομαλίας, η βίαια ειρήνευση την Αϊτής, οι ένοπλες παρεμβάσεις στην τέως Γιουγκοσλαβία με αποκορύφωμα τον πόλεμο του Κοσσυφοπεδίου, η επίθεση εναντίον των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν, οι βομβαρδισμοί στο Σουδάν και στη Λιβύη, ο πρόσφατος πόλεμος που

Δεν το εξάλειψε αλλά το απέκρυψε. Κάνει πολιτική μιλώντας μιαν αντιπολιτιγλώσσα. Και έτσι, δεν σκότωσε το ίδιο το Πολιτικό, αλλά την κατανόσή του» (Heinrich Meier, *Carl Schmitt, Leo Straus et la notion de politique*, Juillard, Παρίσι 1988, σ. 131).

7. Η τρέχουσα αναζωπύρωση της συζήτησης γύρω από το έργο του Κλαούζεβιτς δεν δείχνει τίποτε άλλο από την αμηχανία της σύγχρονης σκέψης σε ό,τι αφορά τις νέες μορφές στρατηγικής που ενσκήπτουν στον κόσμο των πυρηνικών όπλων μαζικής καταστροφής. Μετά από το κλασικό δίτομο έργο του Raymond Aron, *Penser la guerre: Clausewitz* [Gallimard, Παρίσι 1978], θεμελιώδους σημασίας συμβολή στη συζήτηση αυτή αποτελεί το έργο του Παναγιώτη Κονδύλη, *Θεωρία του πολέμου* [Θεμέλιο, Αθήνα 1997].

εξαπολύθηκε εναντίον του Ιράκ⁸ και ίσως οι «μη (ακόμη;) εκσπασαντες πόλεμοι» που φαίνεται να απειλούν τη Συρία, την Κούβα, το Ιράν, τη Βόρεια Κορέα ή, ενδεχομένως, και τη Βενεζουέλα του δημοκρατικά εκλεγμένου Τσάβες. Αυτοί ακριβώς είναι οι κατ' εξοχήν πόλεμοι που αντιστοιχούν στο τρέχον σύστημα οργάνωσης των παγκόσμιων εξουσιών. Και γι' αυτό, ακριβώς, σφραγίζουν την εποχή μας, αναγγέλλοντας, ίσως, μια νέα φάση στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Οι πόλεμοι αυτοί είναι, βέβαια, προφανώς ανόμοιοι τόσο από την άποψη των συγκεκριμένων λόγων και συγκυριών που οδήγησαν στη διεξαγωγή τους όσο και από την άποψη του τρόπου και των κριτηρίων βάσει των οποίων αποφασίστηκε η παρέμβαση και ορίστηκαν, ονομάστηκαν και επιλέχθηκαν οι κατά καιρούς πολέμοι. Διαφέρουν, επίσης, ριζικά σε ό,τι αφορά τους «συνασπισμούς» των δυνάμεων που προθυμοποιήθηκαν, κλήθηκαν ή σύρθηκαν να μετάσχουν στις εμπόλεμες επιχειρήσεις. Τέλος, είναι σαφέστατα διαφορετικοί ως προς τους ρητά επιδιωκόμενους στόχους, άρα και τις στρατηγικές που ακολουθήθηκαν από τους πολέμαρχους. Όμως, από μian άλλη βαθύτερη άποψη, οι ηγεμονικοί αυτοί πόλεμοι έχουν κοινά χαρακτηριστικά που τους αντιδιαστέλλουν προς όλους τους προηγούμενους. Κανένας από αυτούς δεν διεξήχθηκε επισήμως στο αποκλειστικό όνομα της συγκεκριμένης δύναμης ή των δυνάμεων που τους ενεργοποίησαν ή στο πλαίσιο μιας υπερκείμενης παγκόσμιας αντιπαράθεσης ανάμεσα σε σαφώς συγκρότημένα γεωπολιτικά στρατόπεδα. Όλοι εμφανίζονται ως παρεμβάσεις υπέρ ενός, κατ' επίφαση, οικουμενικού λόγου και ενός καθολικά ισχύοντος συστήματος αξιών, όλοι εκκινούν από μian αφηγηρική καταλυτική δυσσυμμετρία δυνάμεων, όλοι κηρύσσονται, διεξάγονται αλλά και ολοκληρώνονται μονομερώς, όλοι τείνουν να εκλογικεύονται υπό τον μανδύα αναγκαίων «ειρηνευτικών» ή «ανθρωπιστικών» επιχειρήσεων⁹ στο όνομα μιας υποτιθέμενης νέας ευρύτερης πλανητικής τάξης και όλοι εμφανίζονται έτσι ως κατ' επίφαση «μετα-επικρατειακοί», άρα και «μετα-γεωπολιτικοί». Σε πλήρη αντιδιαστολή τόσο με τους πολέμους της Κορέας, του Κογκό, του Βιετνάμ και της Αγκόλας, που εντάσσονταν ακόμη στο

8. Για ένα λεπτομερές χρονικό των πολέμων αυτών βλ., αντί άλλου, Ευστράτιος Β. Αλμπάνης, *Διεθνής Επέμβαση*, Libro, Αθήνα 2001.

9. Βλ., για το ζήτημα αυτό, Γ. Σπυρόπουλος, *Η ανθρωπιστική επέμβαση στις διεθνείς σχέσεις. Νεότερες ερμηνείες*, Παπαζήσης, Αθήνα 2000.

αμιγές ψυχροπολεμικό πλαίσιο, ή με τον πόλεμο των Μαλβίδων, τον τελευταίο ίσως καθαρά ενδο-ιμπεριαλιστικό πόλεμο, όσο και με τις συνεχώς αναζωπυρούμενες ενδοεπικρατειακές και διεπικρατειακές συγκρούσεις ανάμεσα στους νέους πλειονοτικούς ή μειονοτικούς εθνικισμούς, οι ηγεμονικοί πόλεμοι εκφράζουν και επικαλούνται τις αρχές της πρωτόγνωρης μεταψυχροπολεμικής κανονιστικής τάξης που συγκροτείται κάτω από την παγκόσμια ηγεμονία μιας και μόνης δύναμης. Ανεξάρτητα, λοιπόν, από τα προφανώς πολλαπλά, ενδεχομένως αντιφατικά και, συχνά, σκοτεινά αφορμήματα που οδήγησαν στην πραγματική λήψη των αποφάσεων διεξαγωγής των συγκεκριμένων πολεμικών επιχειρήσεων,¹⁰ και άσχετα από τις λεπτομέρειες των στρατιωτικών επεισοδίων και μαχών, οι νέοι αυτοί πόλεμοι υπακούουν σε μια εντελώς καινοφανή εξουσιαστική συλλογιστική. Και αν ακόμη, ο κάθε συγκεκριμένος πόλεμος ακολούθησε τη δική του λογική και είχε τις δικές του ειδοποιούς συνέπειες, εντάσσονται όλοι σε ένα νέο σύστημα ιδεών, σε μια νεότευκτη δέσμη αξιακών προδιαγραφών και εκλογικεύσεων και σε ένα νεοπροσδιοριζόμενο σύστημα διεθνών ισορροπιών. Τα κοινά χαρακτηριστικά των νέων αυτών πολέμων δεν αναφέρονται, λοιπόν, στο στρατιωτικό και επιχειρησιακό, αλλά στο πολιτικό και ιδεολογικό τους σκέλος.

2. ΥΠΕΡΟΠΛΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΟΜΕΡΕΙΑ

Η βασική και, κατ' ανάγκη, κοινότοπη υπόθεση του κειμένου αυτού είναι ότι όλοι αυτοί οι «ηγεμονικοί» πόλεμοι προωθούνται στο πλαίσιο μια νέας παγκόσμιας συγκυρίας η οποία επικαθορίζεται μεν αφετηριακά από την προφανή αμερικανική στρατιωτική υπεροπλία, αλλά δεν εξαντλείται σε αυτή. Πράγματι, η ασυναγώνιστη υ-

10. Και αν ακόμη το αίτημα του ελέγχου των πετρελαιοικών ροών και αποθεμάτων έπαιξε σημαντικό ρόλο στις στρατηγικές επιλογές των ΗΠΑ στους πολέμους του Κόλπου –και κατά παρέκταση στους σοβούντες πολέμους του Καυκάσου που διεξάγονται με πλήρη αμερικανική συναίνεση από τους ανθύπατους Ρώσους–, ποτέ δεν εμφανίστηκε επισήμως ως νομιμοποιητική βάση των ένοπλων παρεμβάσεων. Εις πείσμα της απόλυτης ιδιοτέλειας που διέπει τον παγκοσμιοποιημένο μας κόσμο, τα εθνικά και, κυρίως, τα οικονομικά συμφέροντα δεν επιτρέπεται, σε καμία περίπτωση, να προβληθούν για να δικαιολογήσουν «επισήμως» τη βία και τον πόλεμο. Υποκριτικότητα, λοιπόν, τα υλικά και οικονομικά κίνητρα αποκρύπτονται επιμελώς όταν υποτίθεται πως διακυβεύονται υπέρτερες ηθικές αξίες.

λική και τεχνολογική ισχύς της ηγεμονεύουσας δύναμης συνεπάγεται την εξαφάνιση της «σχετικής ισοσθένειας»¹¹ που χαρακτήριζε όλες τις στρατιωτικές ισορροπίες στους νεότερους χρόνους,¹² με τελευταία και χαρακτηριστικότερη φάση την ψυχροπολεμική ισορροπία του τρόμου. Έτσι, για πρώτη φορά στην ιστορία, η παγκόσμια ηγεμονική συγκυρία υλοποιείται μέσα από μια σειρά στρατιωτικών επιχειρήσεων που, όχι μόνον εμφανίζονται απολύτως προδιαγεγραμμένες ως προς την επί του πεδίου έκβασή τους, αλλά διεξάγονται *επειδή*, ίσως μάλιστα και *υπό την προϋπόθεση*, ότι μπορεί να θεωρούνται προδιαγεγραμμένες. Οι νέες συγκρούσεις δεν κάνουν, λοιπόν, τίποτε άλλο από το να επικυρώνουν μια δεδομένη και επί του παρόντος αξεπέραστη κατάσταση (σχετικής) ισχύος. Οι ηγεμονικές παρεμβάσεις δεν εμπεριέχουν την παραμικρή αβεβαιότητα, δεν επισύρουν το παραμικρό ενδεχόμενο μεταβολής της πλανητικής ισορροπίας στην παγκόσμια αρένα των αντιπάλων και δεν κατατείνουν, συνελπώς, στο να ανατρέψουν ή να τροποποιήσουν τις υπερκείμενες τρέχουσες σχέσεις δύναμης. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, οι ιστορικά προοδεδικασμένες αυτές νίκες εμφανίζονται, λοιπόν, ως συμβολικές και παραδειγματικές παρενέργειες μιας προϋφιστάμενης και αυτοαναπαραγόμενης κατάστασης ισχύος. Και μόνον εξ αυτού, επομένως, προκύπτει ότι οι πόλεμοι αυτοί διαφέρουν από όλους τους άλλους. Δεν συνεπιφέρουν ούτε δόξα, ούτε κλέος, ούτε κατάκτηση, ούτε επικρατειακές ανακατατάξεις, ούτε καν, όμως, και την άμεση υλοποίηση συγκεκριμένων υλικών συμφερόντων. Ο «μετανεωτερικός» χαρακτήρας των συγκρούσεων αυτών συνιστά, με αυτή την έννοια, ρήξη με την παράδοση των μεγάλων πολεμικών αφηγήσεων¹³ ενός παρελθόντος ό-

11. Βλ. Π. Κονδύλης, *ό.π.* σ. 343 κ.ε.

12. Ο Χένρυ Κίσινγκερ υπογραμμίζει ρητά ότι μία από τις προϋποθέσεις των αμερικανικών ανθρωπιστικών παρεμβάσεων είναι *να μην περικλείουν κινδύνους*. (*Αυτοκρατορία η ηγετική δύναμη. Για μια διπλωματία του 21ου αιώνα*, Λιβάνης, Αθήνα 2002, σ. 398). Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι ούτε η Κίνα ούτε η Ρωσία συμπεριελήφθησαν ποτέ ανάμεσα στα επίδοξα θύματα των ΗΠΑ παρά το ότι οι χώρες αυτές, και κυρίως η δεύτερη, εξακολουθούν να παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε μαζική κλίμακα. Από την άποψη αυτή, λοιπόν, οι σχέσεις ανάμεσα στην υπερδύναμη και στις δύο μεγάλες δυνάμεις διέπονται ακόμα από τη λογική της αμοιβαίας αποτροπής και από την αρχή της μη παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις των άλλων χωρών. (Πρβλ. *ό.π.* σ. 426).

13. Βλ. τον πρώτο διδάξαντα Jean-François Lyotard, *La condition postmoderne*, Minuit, Παρίσι 1979.

που ο πόλεμος μπορούσε ακόμη να συνοψίζει είτε τη συλλογική ονειρώξη είτε τη συλλογική απελπισία. Στην κατ' εξοχήν διαχειριστική εποχή μας, οι πόλεμοι καταλήγουν να είναι ακραίες απλώς μορφές μιας τρέχουσας *διαχείρισης της ηγεμονικής εξουσίας*.

Με αυτήν την έννοια, τα πολεμικά διακυβεύματα δεν μπορεί πλέον να είναι κατά κυριολεξία στρατιωτικά. Οι ηγεμονικοί πόλεμοι κηρύσσονται, διεξάγονται και ολοκληρώνονται στα πλαίσια εξουσιαστικών σκοπιμοτήτων που δεν αναφέρονται, τουλάχιστον καταρχήν, ούτε στη στρατιωτική εκμηδένιση ή αποδυνάμωση ενός ούτως ή άλλως ακίνδυνου (ή και σκιδώδους) αντιπάλου, ούτε σε αλλαγές συνόρων και ευθεία εδαφική επέκταση των νικητών ούτε καν σε ανακατατάξεις στις κατεστημένες «σφαίρες επιρροής». Οι πόλεμοι αυτοί είναι, λοιπόν, πέραν όλων των άλλων, καινοφανείς κατά το ό,τι οι επιδιωκόμενοι στόχοι είτε συνοψίζονται σε «άλλες» καθαρά πολιτικές, ιδεολογικές, συμβολικές ή διαχειριστικές προεκτάσεις των επιχειρήσεων είτε λειτουργούν ως αυτοσκοποί. Η απολύτως προβλέψιμη νίκη εκφράζεται με τη μορφή μιας αυτοτροφοδοτούμενης πραγμάτωσης της ηγεμονικής βούλησης για την οποία η πολεμική επιχείρηση ούτε ενέχει κινδύνους ούτε συνεπάγεται μείζον στρατιωτικό ή άλλο κόστος. Δεν είναι τυχαίο ότι, ακόμη και κατά τη διάρκεια των πολέμων, οι υπήκοοι των ηγεμονικών δυνάμεων (ή, τουλάχιστον, όσοι ανάμεσά τους ανήκουν στη «σιωπηλή πλειοψηφία» της κοινωνίας της ευημερίας) δεν παύουν σε καμία στιγμή να διάγουν τον κατά τεκμήριον ανέμελο και ευδαίμονα βίο τους.¹⁴ Ποτέ πριν, λοιπόν, δεν ίσχυε τόσο αδιαμεσολάβητα η ρήση του Κλαούζεβιτς ότι ο πόλεμος είναι συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα, μια ρήση που εμφανίζεται πλέον εντελώς ομοταγής με τη ρητορική αντιστροφή του κλαουζεβιτσιανού *dictum* διά του ορισμού της εν γένει πολιτικής ως συνέχισης του (πάντοτε ατελείωτου) πολέμου με οποιαδήποτε μέσα.¹⁵ Είναι γεγονός ότι

14. Το μόνο ενδεχόμενο που μπορεί να διαταράξει τη μακάρια πολιτική ηγemonία της πλειοψηφίας των αμερικανών πολιτών εμφανίζεται στις περιπτώσεις όπου τα φέρετρα, ευσεβώς καλυμμένα από την αστερόεσσα, επιστρέφουν στην πάτρια γη. Κατά τη διάρκεια των πολέμων, όμως, κάτι τέτοιο οφείλεται συνήθως σε απλά «δυστυχήματα» και μπορεί, συνεπώς, να θεωρηθεί ως αναπόφευκτη «παράπλευρη απώλεια», όπως αυτές που συνοδεύουν οποιαδήποτε επιχείρηση μεγάλης εμβέλειας. Τα πράγματα περιπλέκονται, φυσικά, μόλις τελειώσει ο κατά κυριολεξίαν πόλεμος οπότε και μαζί με τα φέρετρα πολλαπλασιάζονται και οι αντιδράσεις.

15. Michel Foucault. «La politique est la continuation de la guerre par d'autres moyens», στο *Dits et Ecrits*, τόμ. II (1970-1975), Gallimard, Παρίσι 1994, σ. 704.

τους σύγχρονους πολέμους που διεξάγονται από τους ειρηνικούς και ειρηνοποιούς ηγεμόνες μόνον οι αντίπαλοι νιώθουν άμεσα στο πετσί τους. Ο υπόλοιπος κόσμος αποτελείται πλέον από τηλεθεατές που είναι ελεύθεροι να απολαμβάνουν φρίττοντες και να φρίττουν απολαμβάνοντας.

Ταυτοχρόνως, και επίσης προφανώς, οι ηγεμονικές στρατιωτικές επιχειρήσεις διεξάγονται πάντοτε με τη μονομερή πρωτοβουλία της ηγεμονεύουσας δύναμης. Ακόμη και εάν συμπαράτάσσονται κουστωδίες συνενπικουρούντων «λακέδων», όλες οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εξαπολύονται σε ευθεία συνάρτηση με την αποκλειστική και κυρίαρχη παρεμβατική βούληση των ΗΠΑ. Γεγονός που συνεπάγεται τον απόλυτο έλεγχο των όρων διεξαγωγής του πολέμου, τον τοπικό και χρονικό προσδιορισμό των επιμέρους στόχων και επιχειρήσεων, τον προγραμματισμό των έμπυχων και υλικών απωλειών του αντιπάλου, τον προϋπολογισμό των ενδεχόμενων «παράπλευρων ζημιών», ακόμη και την επιλογή και επιβολή του τρόπου περάτωσης των εχθροπραξιών.¹⁶ Μετά τη λεγόμενη «επανάσταση των στρατιωτικών υποθέσεων»,¹⁷ τα πολεμικά σενάρια προδιαγράφονται πλέον εξ ολοκλήρου από μια ουσιαστικά απυρόβλητη¹⁸

16. Αλλά όχι βέβαια και τις πολιτικές προεκτάσεις που θα ακολουθήσουν αναποφεύκτως. Δεν είναι τυχαίο ότι, σε όλους τους ηγεμονικούς πολέμους, οι δυσκολίες των νικητών-ηγεμόνων άρχισαν μετά την πλήρη στρατιωτική κατάρρευση των αντιπάλων, από τη στιγμή, δηλαδή, που βρέθηκαν υποχρεωμένοι να διαχειριστούν πολιτικά τη στρατιωτική τους νίκη (Κόσοβο, Αφγανιστάν, Ιράκ, κλπ.). Η κατά κυριολεξία στρατιωτική βεβαιότητα και προβλεψιμότητα δίνει τη θέση της σε μian άδηλης έμφασης συγχροισιακή αντιπαράθεση. Αυτό ακριβώς συνεπάγεται η μετατροπή του πολέμου σε κατοχή και των πολεμικών δυνάμεων σε «δυνάμεις κατοχής» που στοχεύουν στην αποκατάσταση της έννομης (;) τάξης που διασαλεύθηκε από τον πόλεμο. Έτσι, όμως, ο εξ ορισμού δυσσυμμετρικός και ανέξοδος τηλε-πόλεμος εξελίσσεται σε μακρόχρονη, ιστορικά επίμαχη, πολιτικά δαπανηρή και ιδεολογικά επώδυνη διαδικασία με απρόοπτες προεκτάσεις. Αυτήν ακριβώς την έννοια είχε η δήλωση του γραμματέα του Αραβικού Συνδέσμου την ημέρα που εξαπολύθηκαν οι βομβαρδισμοί της Βαγδάτης, το 2003, ότι ο «πραγματικός πόλεμος θα αρχίσει την επόμενη της στρατιωτικής νίκης των ΗΠΑ».

17. Αναφέρομαι στη νέα ορολογία «revolution in military affairs» (RMA). Βλ. E. A. Cohen, «A Revolution in Warfare», *Foreign Affairs*, Μάρτιος-Απρίλιος 1996, σ. 37 κ.ε. Βλ., επίσης, M. Kaldor, *New and Old Wars. Organized Violence in the Global Era*, Polity, Cambridge 1999. Βλ., και Pascal Boniface, *Οι πόλεμοι του αύριο*, Πρόλογος Βύρων Θεοδωρόπουλος, Παπαζήσης, Αθήνα 2004.

18. Η σημαντικότερη ίσως εξέλιξη στην πολεμική τεχνολογία συνίσταται στο ότι η ηγεμονική δύναμη είναι δυνατόν να πολεμά εκ του μακρόθεν και δίχως να έρχεται σε καμία άμεση σωματική επαφή με τον αντίπαλο. Ο συνδυασμός του ε-

και τα πανθ' ορούσα ηγεμονική δύναμη¹⁹ που αρκείται στο να παρακολουθεί τις ανήμπορες αντιδράσεις των εκ των προτέρων εξουθενωμένων αντιπάλων της, τους οποίους μπορεί να εξουδετερώνει αφ' υψηλού σαν να ήταν βλαβερά έντομα ή τρωκτικά. Και, έτσι, χάνει το ιστορικό της περιεχόμενο η θεμελιώδης διαφοροποίηση του περί πολέμου λόγου ανάμεσα στην άμυνα και στην επίθεση.²⁰ Αποκλείοντας εξαρχής κάθε δυνατότητα στρατιωτικής απάντησης, οι ηγεμονικοί πόλεμοι είναι πλέον, κατ' ανάγκη, εγγενώς επιθετικοί, τουλάχιστον από τη σκοπιά μιας κατά παράδοση «στρατιωτικής τέχνης» που ορίζονταν μέσα από την αναπόδραστη αναγκαιότητα μιας αέναης στάθμισης ανάμεσα σε αλληλοενισχυόμενες και αλληλοσυμπληρωνόμενες επιθετικές και αμυντικές τακτικές. Στην ουσία, λοιπόν, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως απλές και επαναληπτικές προσομοιώσεις στρατηγικών παιγνίων ή ασκήσεων επί της αμμοδόχου που, σύμφωνα με τη ρήση του Ζαν Μποντριγιάρ, θα ήταν δυνατόν «να

ναέριου (ή εξ ουρανού) τηλεπολέμου και της ακαριαίας συγκέντρωσης όλων των πληροφοριών για τις κινήσεις του εχθρού οδηγεί στον περιορισμό ή, ακόμη, και στην εξαφάνιση των έμφυχων απωλειών. Όλες πλέον οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, μεγάλες και μικρές, είναι δυνατόν να διεξάγονται μέσω μηχανημάτων, ρομπότ, Η/Υ και μη επανδρωμένων οχημάτων που «βλέπουν», παρακολουθούν και εξοντώνουν τους στόχους τους με απόλυτη ακρίβεια. Και έλεται, προφανώς, λαμπρή συνέχεια, αφού η επόμενη γενεά οπλικών συστημάτων θα στηριχθεί πιθανότατα στις καλπάζουσες εξελίξεις της νανοτεχνολογίας και της βιοτεχνολογίας και των ενδεχόμενων εφιαλτικών συνδυασμών τους, όπως τις περιγράφει ο αμερικανός συγγραφέας Michael Crichton στο τελευταίο του μπεστ σέλλερ *Prey* που, μολονότι ανήκει στο είδος της «επιστημονικής φαντασίας», θεμελιώνεται σχολαστικά πάνω στις τρέχουσες ερευνητικές προοπτικές και φαντασιώσεις των πρωτοπόρων συμπατριωτών του.

19. Η τεχνολογική δυνατότητα ενός οικουμενικού πλέον δορυφορικού «πανοπτισμού» δεν εφαρμόζεται, βέβαια, μόνον εν καιρώ πολέμου. Η συνεχής λειτουργία της παρακολούθησης μετατρέπει την οικουμένη σε μιαν αχανή «φυλακή» όπου όλα τα σώματα, όλες οι κινήσεις, όλες οι συναντήσεις και όλες οι εξωτερικές συμπεριφορές βρίσκονται εκτεθειμένες στο ενδεχόμενο ενός μόνιμου πειθαρχικού, ποινικού και κατασταλτικού ελέγχου εκ των άνω». Μέσω του νέου «πανοπτικού» δημιουργούνται, λοιπόν, οι τεχνικές αλλά και οι ιδεολογικές προϋποθέσεις ενός νέου καθεστώτος ηγεμονεύομενης παραβατικότητας που, και αν ακόμη γεννιέται εν καιρώ πολέμου, λειτουργεί και εν καιρώ ειρήνης. Πρβλ. τις θεμελιώδεις αναλύσεις του Michel Foucault, *Surveiller et punir: naissance de la prison*, Gallimard, Παρίσι 1975, *passim* και ειδικότερα σ. 282 κ.ε.

20. Βλ., περισσότερο, στο Π. Κονδύλης, *ό.π.*, σ. 61 κ.ε.

μην έχουν υπάρξει ποτέ»,²¹ τουλάχιστον για όλους τους άλλους εκτός από τα θύματά τους.

Με αυτήν την έννοια, ο έλεγχος της υλικής ισχύος επικαθορίζει πλέον πλήρως την εξέλιξη του οικουμενικού συγκρουσιακού γίγνεσθαι: το πέρασμα από τον πόλεμο στην ειρήνη, από την ειρήνη στον πόλεμο, από τη μεγαλόθυμη ανεκτικότητα στην ανελέητη καταστολή, από το παίγνιο στην πραγματικότητα και από την επιβίωση στον θάνατο απορρέει από τη μονομερή ηγεμονική βούληση.²² Ίσως, λοιπόν, να μην αρμόζει καν η λέξη πόλεμος για τον χαρακτηρισμό αυτών των σύγχρονων στρατιωτικών επεισοδίων. Στους ηγεμονικούς πολέμους της εποχής μας δεν αντι-παράτιθενται η τόλμη, η επινοητικότητα, η αντοχή, η βούληση ή, ακόμη, και το ψυχικό σθένος των εμπόλεμων –το «cran» ή «élan vital» των Γάλλων της αρχής του 20ού αιώνα–, δεν δια-δραματίζονται μάχες, δεν συ-κρούονται άνθρωποι, δεν συν-αγωνιούν αντίπαλοι, δεν ανταγωνίζονται επιτελικές στρατηγικές, δεν υπάρχει επί-μαχο διακύβευμα.²³ Οι ηγεμόνες ασκούν, απλώς, την αφ' υψηλού δύναμη τους επιβάλλοντας απόλυτα τη βούλησή τους και καταστέλλοντας τους εχθρούς και αντιπάλους τους. Το μονομερές στρατιωτικό παίγνιο θυμίζει λιγότερο το σκάκι και περισσότερο την πασιέντζα.

Στα πλαίσια αυτά, τα νοηματικά όρια μεταξύ στρατηγικής και τακτικής δεν μπορεί παρά να διαχέονται. Ως στρατιωτικά προδιαγεγραμμένη και ανέξοδη, η επέλευση της νίκης μέσω της καταστροφής των αντιπάλων δυνάμεων μπορεί να ελέγχεται, να προγραμματίζεται και να υλοποιείται σε όλα τα τεχνικά της στάδια με μη αμιγώς στρατιωτικά κριτήρια και βάσει εξωεπιχειρησιακών και μόνον σκοπιμοτήτων. Τα επιτελεία καλούνται, απλώς, να υλοποιήσουν τις εντολές της υπεύθυνης πολιτικής ηγεσίας εκμηδενίζοντας υπάκουα όσους διατάσσονται να εκμηδενίσουν. Οι πόλεμοι αυτοί δεν είναι, λοιπόν, τίποτε άλλο από μορφές επιβολής της ηγεμονικής τάξης.

21. Jean Baudrillard, *La guerre du golfe n'a pas eu lieu*, Gallilée, Παρίσι 1991.

22. Πρβλ. Paul Virilio, *Cybermonde, la politique du pire*, Textuel, Παρίσι 1996, σ. 94 κ.ε.

23. Πρβλ. Paul Hirst, *War and Power in the 21st Century*, Polity, Cambridge 2001, σ. 91.

3. Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΟΜΕΡΩΝ «ΚΑΤΑΣΤΑΛΤΙΚΩΝ» ΠΟΛΕΜΩΝ

Ωστόσο, έστω και αν, στην πραγματικότητα, εξαπολύονται ως μονομερείς κατασταλτικές επιχειρήσεις, οι νέοι πόλεμοι δεν παύουν να είναι καθαροί πόλεμοι ως προς τα απροσώπως φρικιαστικά τους αποτελέσματα. Όπως και όλοι οι άλλοι, δηλώνουν, καταστρέφουν, εξολοθρεύουν και προφανώς «παρενεργούν παραπλεύρως» και αδιακρίτως εις βάρος αθώων και αμάχων. Δεν μπορεί, λοιπόν, παρά να αντιμετωπίζονται ως πόλεμοι ως προς τη έκδηλη σημασία τους και τη απαξία που συνεπιφέρουν: τα νέα «δεινά των πολέμων» δεν διαφέρουν σε τίποτε από εκείνα που κατήγγελλε με τον ανεπανάληπτο τρόπο του ο Φρανσίσκο Γκόγια,²⁴ εκτός ίσως από το ότι η «κοινή γνώμη» έχει πλέον το θλιβερό προνόμιο να τα τηλεπαρακολουθεί παράλληλα με τα αυτοκινητιστικά δυστυχήματα και τις φυσικές καταστροφές ως συνήθη ή και αναγκαία καρυκεύματα των δελτίων ειδήσεων.

Εις πείσμα, ίσως όμως και εξαιτίας της μετατροπής του σε πάνδημο θέαμα, ο πόλεμος εξακολουθεί, βέβαια, να προκαλεί έντονες λαϊκές αντιστάσεις. Όλο και περισσότεροι πολίτες του κόσμου συντάσσονται με την άποψη ότι τα «δεινά» του πολέμου δεν είναι δυνατόν να θεωρούνται ως αυτονοήτως και αναποφεύκτως εγγεγραμμένα στον πάντα συγκρουσιακό ρου της ιστορίας. Πολλώ μάλλον που, μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, οι αντιπολεμικές κραυγές των απανταχού ειρηνιστών δεν μπορούσαν πλέον να μονοπωλούνται από τους τέως σοβιετόφιλους που επί 40 σχεδόν χρόνια είχαν κατορθώσει να οικειοποιούνται τα ειρηνόφιλα συνθήματα για αποκλειστικό περίπου λογαριασμό τους. Τα κινήματα εναντίον της βίας και των πολέμων αποκτούν, λοιπόν, και πάλι οικουμενική ακροαματικότητα και το αίτημα της διατήρησης της ειρήνης αναδεικνύεται σε διαρκές επίμαχο πολιτικό πρόβλημα που επεκτείνεται σε όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη και διεισδύει σε όλες τις ιδεολογικές και πολιτικές οικογένειες.

Αυτό καθεαυτό το διακύβευμα δεν είναι, βέβαια, καινούργιο. Ήδη το 1918, οι δίχως προηγούμενο εκατόμβες του «Μεγάλου Πολέμου» είχαν οδηγήσει στον πολλαπλασιασμό των έναρθρων φω-

24. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Πόλεμος, μνήμη και τέχνη. Οι «παράπλευρες ζημιές» του Γιάννη Ψυχολαίδη*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

ών που απαιτούσαν τον άμεσο διεθνή έλεγχο όλων των νοητών πολεμικών αναμετρήσεων. Αυτό ακριβώς, άλλωστε, υπήρξε το κύριο μέλημα που οδήγησε στη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών, και αργότερα, μετά τη λαίλαπα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, του ΟΗΕ. Εφεξής λοιπόν, το πάγκοινο πια αίτημα για την πάση θυσία διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης εγκαταστάθηκε στο επίκεντρο του διεθνούς προβληματισμού. Το οικουμενιστικό καντιανό αίτημα φαινόταν πια να επιβάλλεται από τα ίδια τα πράγματα και, μάλιστα, σε ολοένα ευρύτερες κλίμακες. Υπό τους όρους αυτούς λοιπόν, τότε όπως και σήμερα, η γέννηση και άνθιση μιας οικουμενικής αντιπολεμικής «γνώμης» λειτούργησε ως ο αποφασιστικότερος ιστορικός παράγοντας για την ευρύτερη αναδιάταξη των όρων λειτουργίας του συστήματος των διεθνών σχέσεων. Πολύ περισσότερο που είναι φανερό ότι τα οποιαδήποτε αντιπολεμικά ευχολόγια θα παραμείνουν κατ' ανάγκη άνευ αντικειμένου δίχως μια εκ θεμελίου αναδιοργάνωση του αξιακού και θεσμικού υπόβαθρου των σχέσεων ανάμεσα στα κράτη. Η οποιαδήποτε αποδοκιμασία ή και απαγόρευση της υπερεθνικής βίας δεν μπορεί να έχει το παραμικρό αποτέλεσμα δίχως την παρέμβαση μιας υπερεθνικής οντότητας προικισμένης με την τυπική δικαιοδοσία αλλά και την υλική δυνατότητα να επιβάλει, στην ανάγκη διά της βίας, ένα νέο δίκαιο της ειρήνης. Και αυτό δεν θα μπορούσε να γίνει αλλιώς παρά μέσα από τη θέσπιση ενός νέου οικουμενικού δίκαιου του πολέμου,²⁵ έστω και αν αυτό συνεπάγεται τον ουσιαστικό περιορισμό της απόλυτης κυριαρχίας των ανεξαρτήτων κρατών, συμπεριλαμβανόμενων, προφανώς, και όλων των μεγάλων δυνάμεων.²⁶ Αυτό ακριβώς είχε επιχειρήσει η εντελώς αλυσιτελής ΚΤΕ.

25. Ακόμη μια φορά, στο σημείο αυτό, αναδύεται η εμβέλεια των αναλύσεων του Μισέλ Φουκό. Είναι σαφές ότι η θέσπιση υπερεθνικών κανόνων δικαίου δεν μπορεί να αποκτήσει περιεχόμενο δίχως μια προηγούμενη ή ταυτόχρονη νοηματική και θεσμική «κατασκευή» ενός «υπερεθνικού παράνομου», τον ρητό ορισμό δηλαδή ενός πλανητικής κλίμακας αντικειμένου βίαιας καταστολής.

26. Από την πρώτη μέρα, το πρόβλημα της «στάθμισης» ανάμεσα στην αξιωματικά δεδομένη πλήρη ανεξαρτησία των κρατών και στις οποιοσδήποτε οικουμενικές αξίες προβάλλονται μέσα από τη θέσπιση μιας υπερεθνικής κοινωνίας βρισκόταν στο επίκεντρο. Το ίδιο, ακριβώς, συμβαίνει και σήμερα. Ανεξάρτητα από το εάν ως «υπέρτερες» αξίες αναγορεύονται η διεθνής ειρήνη, η απαγόρευση του πολέμου, η αποτροπή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, ο σεβασμός της ανθρωπίνης προσωπικότητας ή τα ανθρώπινα δικαιώματα, σήμερα, ή η πλανητική οικολογική ισορροπία, η διαχείριση των παγκόσμιων αποθεμάτων του νερού ή

Και το ίδιο είχε προσπαθήσει με ελάχιστα μεγαλύτερη επιτυχία ο ΟΗΕ. Αντίστοιχο, τέλος, είναι και το αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει το τρέχον σύστημα των διεθνών σχέσεων. Ένα αδιέξοδο από το οποίο, όμως, δεν φαίνεται να υπάρχει τρόπος διαφυγής.

Οι λόγοι των επανειλημμένων αυτών ιστορικών αποτυχιών είναι σαφείς. Στο πλαίσιο ενός πάντα ανταγωνιστικού διεθνούς περιβάλλοντος, η εφαρμοσιμότητα των διεθνών κανόνων και συνθηκών και η εναλλαγή πολέμου και ειρήνης εξακολουθούν να συναρτώνται με τις τρέχουσες ισορροπίες της πραγματικής ισχύος. Και υπό τους όρους αυτούς, η ανεπιθύμητη έκλυση μιας «άτακτης» βίας δεν είναι δυνατόν ποτέ να εξασφαλίζεται επί μονίμου βάσεως αν «κάποιος» δεν είναι σε θέση να την αποκλείσει μέσα από την επιβολή της δικής του ειδοποιού και επιθυμητής «βίας της τάξης». Όπως ακριβώς συμβαίνει και στην εσωτερική έννομη τάξη, έτσι και τα προανακρούσματα της διεθνούς τάξης προϋποθέτουν, λοιπόν, ένα ουσιαστικό μονοπώλιο υπερεθνικής υλικής βίας που, προτού αναδειχθεί σε έννομο θα πρέπει, σε κάθε περίπτωση, να μπορεί να είναι πραγματικό. Το μείζον και άλυτο πρόβλημα βρίσκεται, λοιπόν, αλλού: στις μέρες μας, το πραγματικό αυτό μονοπώλιο δύναμης είναι ήδη εγγεγραμμένο στα πράγματα με τη μορφή μιας δεδομένης υπερεθνικής εξουσίας, η οποία όμως δεν κατατείνει σε μια «ουδέτερη» εφαρμογή των κανόνων της ειρήνης, αλλά ασκείται, αντιθέτως, με κύριο στόχο την ίδια της την αναπαραγωγή. Ειρωνικά, για να ελπίζει στα ελάχιστα, το εξ ορισμού μετα-εξουσιαστικό κίνημα της ειρήνης μοιάζει πάντα υποχρεωμένο να υποκλίνεται στην ανεξέλεγκτη εξουσιαστική ισχύ των μέγιστων.

των πρώτων υλών ή η οικουμενική υπερθέρμανση, αύριο, το μείζον και άλυτο ζήτημα είναι ένα και μόνον: η πλήρης αδυναμία να συνυπάρξουν λογικά, θεσμικά και πολιτικά μια εκτελεστή υπερεθνική εξουσία με μία, εξ ορισμού, απόλυτη εθνική κρατική κυριαρχία. Και, προφανώς, το πρόβλημα αυτό δεν είναι νομικό. Τα ζητήματα της άσκησης εξουσίας και της λήψης και επιβολής δεσμευτικών αποφάσεων είναι κατ' εξοχήν πολιτικά και δεν μπορεί ποτέ να «λύνονται» αλλιώς παρά με την επιβολή της ισχύος. Η οποιαδήποτε «παγκόσμια δικαιοδοσία» τελεί, λοιπόν, πάντοτε υπό την αίρεση της πρακτικής επιβολής των αποφάσεών της. Και γι' αυτό ακριβώς όλες οι μεγάλες δυνάμεις αντιτίθενται σθεναρά στη θέσπισή της. (Πρβλ. Απόστολος Ι. Παπατόλιας, «Το διεθνές ποινικό δικαστήριο της Χάγης. Κατάσταση σεβασμού των δικαιωμάτων ή ισορροπίας των συμφερόντων», στο Αντώνης Μανιτάκης - Ανδρέας Τάκης (επιμ.), *Τρομοκρατία και δικαιώματα. Από την ασφάλεια του Κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, Σαββάλας, Αθήνα 2004, σ. 59 κ.ε.).

Παρόλα ταύτα, το διάχυτο ηθικό αίτημα για ειρήνη δεν μπορούσε να είναι δίχως συνέπειες, κυρίως στο ιδεολογικό επίπεδο. Αν μη τι άλλο, λοιπόν, το νέο δίκαιο του πολέμου που θεσπίστηκε από τον ΟΗΕ και τους διεθνείς οργανισμούς σηματοδοτεί μian αποφασιστική μετατόπιση του οικουμενικού περί πολέμου λόγου. Εφεξής, και στο πλαίσιο μιας διεθνούς τάξης που ομιλεί πλέον ακατάπαυστα στο όνομα της ειρήνης και των ύπατων αξιών της ανθρωπότητας, ακόμη και οι κυνικότεροι κοσμοδυνάστες νοιώθουν υποχρεωμένοι να εκλογικεύουν τους πολέμους που επιχειρούν και τη βία που ασκούν πίσω από μian περίπλοκη και εκλεπτυσμένη νομική γλώσσα. Οι οποιοσδήποτε, λοιπόν, πολεμικές επιχειρήσεις οφείλουν πλέον να εμφανίζονται ως αναγκαίες και δικαιολογημένες. Έτσι, επανέρχονται στο προσκήνιο οι ατέρμονες συζητήσεις γύρω από τον «δίκαιο πόλεμο»²⁷ και τις κανονιστικές προϋποθέσεις του. Δεν είναι τυχαίο ότι, εις πείσμα της ουσιαστικής του αλυσιτέλειας, ο ΟΗΕ προχώρησε στην εκπόνηση σωρείας νέων νομοθετημάτων ή αποφάσεων, με αντικείμενο ένα νέο δίκαιο του δικαιολογημένου ή δίκαιου πολέμου.

Θα πρέπει, όμως, ταυτοχρόνως να υπογραμμισθεί –και αυτό είναι μόνον εκ πρώτης όψεως παράδοξο–, ότι, στην ουσία, ο νέος περί πολέμου λόγος δεν αναφέρεται σε όλους συλλήβδην τους πολέμους και, πάντως, όχι κατά τον ίδιο τρόπο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ούτε οι ένοπλες συρράξεις που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, όπως οι πόλεμοι της Κορέας και του Βιετνάμ ή η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, ούτε οι τελευταίοι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι, όπως η εισβολή των Αγγλογάλλων στο Σουέζ, ούτε οι αιματηρές στρατιωτικές παρεμβάσεις στην Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία, ούτε οι πόλεμοι ανάμεσα στις ελάσσονες δυνάμεις (Ινδία-Πακιστάν, Ιράκ-Ιράν, κλπ.), ούτε κατά μείζονα λόγο οι πολυάριθμοι εθνικοαπελευθερωτικοί ή εμφύλιοι πόλεμοι που ξεφυτρώνουν καθημερινά «χρειάστηκε» ποτέ να αξιολογηθούν ρητά ως συμβατοί ή όχι προς το υπό εκκόλαψη και κωδικοποίηση διεθνές δίκαιο του πολέμου. Ακόμη, λοιπόν, και αν επέσυραν την επιγενόμενη και εντελώς αλυσιτελή καταδίκη τους από τον ΟΗΕ και από τη διεθνή κοινή γνώμη –οι επανειλημμένες πολε-

27. Μολονότι η συζήτηση αυτή αρχίζει ήδη κατά την Αναγέννηση με τον Γκρότιους, η νομική και ηθική επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται παραμένει σε μεγάλες γραμμές τόσο στερεότυπη, ώστε η οποιαδήποτε περαιτέρω αναφορά σε αυτήν να εμφανίζεται περιττή στο πλαίσιο της συλλογιστικής που θα αναπτύξω.

μικές ενέργειες του Ισραήλ όχι μόνο κατά των γειτόνων αλλά και κατά των ίδιων των υπηκόων του, όπως και η τουρκική εισβολή στην Κύπρο τεκμηριώνουν του λόγου το αληθές-, το νομικό και ηθικό καθεστώς που διέπει ή όφειλε να διέπει τις βίαιες παρεμβάσεις ελάχιστα φαίνεται να απασχόλησε τους εκάστοτε αδικοπραγούντες. Στην πραγματικότητα, η κατά παράδοση επίκληση ενός γενικού εθνικού συμφέροντος φαίνεται να αρκεί για να δικαιωθεί κάθε προσφυγή στα όπλα. Άλλωστε, ουσιαστικές κυρώσεις στους «παραβάτες» της αφετηριακής απαγόρευσης του πολέμου σπανιότατα έχουν επιβληθεί.²⁸ Για τους περισσότερους, λοιπόν, επίδοξους εμπόλεμους, το διεθνές «δίκαιο του μη πολέμου» παραμένει, στην ουσία, είτε γράμμα νεκρό είτε απλός θεατρικός «ψευδοκανονισμός».²⁹

Σε πλήρη, όμως, αντιδιαστολή και, τουλάχιστον, στο κανονιστικό επίπεδο, το ούτως ή άλλως ακανθώδες ζήτημα των «δίκαιων» πολέμων αναδεικνύεται σε θεμελιώδες σε σχέση με όλες εκείνες τις πολεμικές επιχειρήσεις που είτε επιχειρήθηκαν ευθέως υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, είτε διεξήχθησαν στο όνομα των υπέρτερων αξιών που υποτίθεται πως εξυπηρετούνται από τη διεθνή έννομο τάξη. Στα πλαίσια ακριβώς αυτά, άρχισε να αποκρυσταλλώνεται μια εξαντλητική νομική καζουιστική σε ό,τι αφορά τις προϋποθέσεις για τις βίαιες παρεμβάσεις που γίνονται στο όνομα του «υπερεθνικού καλού». Τα ερωτήματα γύρω από την εννοιοθέτηση της άδικης επίθεσης και της κατάστασης ανάγκης, τα ζητήματα που τίθενται για τον ορισμό των αξιών που προστατεύονται και οφείλουν να προστατεύονται από το υπερεθνικό σύστημα, τα «δικονομικά» θέματα των διαδικασιών που οφείλουν να ακολουθούνται για την υ-

28. Χαρακτηριστική εξαίρεση αποτελεί η εισβολή του Σαντάμ Χουσεΐν στο Κουβέιτ. Στην περίπτωση αυτή, το μείζον σφάλμα του ιρακινού δικτάτορα ήταν ότι δεν υπολόγισε σωστά μιαν αντίδραση που, προφανώς, οφειλόταν σε λόγους που δεν έχουν καμία σχέση με μιαν απλή «κύρωση» που επιβάλλεται στον αδικοπραγούντα για λόγους αρχής.

29. Δανείζομαι την έννοια αυτή από τον Alvin Gouldner που αναλύει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες, σε οποιοδήποτε (γραφειοκρατικό) σύστημα, είναι δυνατόν να θεσπίζονται τυπικά μεν ισχύοντες αλλά μη εξαναγκαστοί στην πραγματικότητα «ψευδοκανόνες» (Mock Rules) οι οποίοι δεν εφαρμόζονται με την ταυτόχρονη ανομολόγητη συναίνεση τόσο των υπεύθυνων για την επιβολή της τάξης όσο και των υποκειμένων στην κανονιστική εξουσία. («Three Patterns of Bureaucracy», στο Frank Fischer - Carmen Siriani (επιμ.), *Critical Studies in Organization and Bureaucracy*, Temple University Press, Φιλαδέλφεια 1984, σ. 96 κ.ε.).

λοποίηση της προστασίας αυτής και τα προβλήματα των όρων υπό τους οποίους συγχωρείται η παραβίαση της εθνικής ανεξαρτησίας έγιναν και γίνονται αντικείμενα σχολαστικής εννοιολόγησης, συζήτησης και διαπραγματεύσεως. Παραδόξως, λοιπόν, ενώ όσοι πόλεμοι εμφανίζονται ως εκ προοιμίου νομικά αδικαιολόγητοι παραμένουν ουσιαστικά έξω από την άμεση πρακτική και νομική εποπτεία της διεθνούς έννομης τάξης, οι πόλεμοι που επιχειρούνται στο όνομα και για λογαριασμό της τάξης αυτής υπόκεινται, έστω και θεατρικά, σε συστηματικό κανονιστικό έλεγχο. Τελικώς, λοιπόν, στην πράξη, το νέο υπερεθνικό δίκαιο του πολέμου δεν αναφέρεται στον εν γένει πόλεμο ο οποίος εξακολουθεί να υπακούει στις αυθαίρετες και ατιθάσευτες διαχρονικές του συνιστώσες, αλλά επικεντρώνεται στη διαδικασία θέσπισης ενός υπερεθνικού κατασταλτικού συστήματος που αφορά την υπερεπικρατειακή επιβολή μιας συγκεκριμένης ηγεμονικής βούλησης. Η αποστολή της επιστήμης και πρακτικής του (εξ ορισμού διεθνούς) δικαίου του πολέμου εντοπίζεται, λοιπόν, στη διερεύνηση των πολιτικών και ιδεολογικών προϋποθέσεων για τη θέσπιση ενός πλανητικής εμβέλειας «εσωτερικού» δικαίου που καλείται να διέπει μian εν δυνάμει πλανητική «εσωτερική» τάξη: υπό το προπέτασμα ενός οικουμενικής εφαρμοσιμότητας «δικαίου του πολέμου» διαγράφονται οι κύριες γραμμές ενός εκκολλαπτόμενου οικουμενικού «δικαίου της ηγεμονευόμενης ειρήνης».

Έτσι, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι η νέα αυτή «πλανητική εσωτερική τάξη» δεν αναφέρεται ούτε σε όλες τις εκφάνσεις των συγκρούσεων ανάμεσα στις χώρες, ούτε σε όλες τις μορφές παραβίασης των κανόνων που υποτίθεται πως τις διέπουν. Από τη μια μεριά, ούτε το διεθνοποιημένο κοινό έγκλημα –«μαφίες», κλπ.– ούτε το υπεράκτιο ξέπλυμα παράνομου χρήματος, ούτε το εμπόριο ναρκωτικών, οργάνων, φαρμάκων ή λευκής σαρκός αποτελούν αντικείμενο μιας οργανωμένης υπερεθνικής κατασταλτικής δικαιοδοσίας. Και, αντίστοιχα, από την άλλη μεριά, τα ανθρώπινα δικαιώματα, που αναδεικνύονται στις καθ' υπόθεσιν αμετακίνητες οικουμενικές αξιακές αφετηρίες της νέας ηθικής τάξης, δεν προστατεύονται ούτε συλλήβδην και αδιαρέτως ούτε, όμως, στον ίδιο βαθμό και κατά τον ίδιο τρόπο.³⁰ Η νέα παγκόσμια δικαιοδοσία

30. Σημείο εκκίνησης όλων των οικουμενικών διακυρήξεων και όλων των Συνταγμάτων είναι ο απόλυτος και μη διαπραγματεύσιμος, άρα και καταρχήν ισοδύναμος, χαρακτήρας όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Δεν συμβαίνει, όμως,

δεν στοχεύει, λοιπόν, στην επιβολή μιας εν γένει κανονιστικής τάξης, αλλά μιας ηγεμονικά επικρατούμενης πολιτικής και μόνον τάξης. Οι αναγνωρισμένες εθνικές ανεξαρτησίες παραμένουν απολύτως σεβαστές και απαραβίαστες υπό τον όρο ότι οι τυχόν διαπιστούμενες αποκλίσεις των χωρών από τους διεθνείς κανόνες δεν φαίνεται να απειλούν ευθέως τα πολιτικά συμφέροντα των ηγεμόνων. Με την έννοια αυτή, η νέα εκκρεμής νομιμότητα δεν είναι παρά μια πολιτική, δηλαδή εξουσιαστική νομιμότητα. Ρητά ή σιωπηρά, η νέα υπό εκκόλαψη υπερεθνική έννομη τάξη δεν αναθεωρεί ολόκληρο το σώμα των οικουμενικών κανονιστικών κωδικών που αναφέρονται στη γένει οργάνωση ενός υπερεθνικού «αξιακού ελάχιστου», αλλά αρκείται στο να οριοθετεί την «αντικειμενική υπόσταση» νέων υπερεθνικών «πολιτικών εγκλημάτων». Και αυτό γίνεται με τον περιοριστικό ορισμό μιας σειράς οικουμενικά διωκτέων και κατασταλτέων «υπερεθνικών και υπερεπικρατειακών κανονιστικών παραβάσεων» που δεν στοχεύουν την προστασία ατόμων ή αρχών, αλλά αναφέρονται στις συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας που έχουν ήδη διαμορφωθεί στο διεθνές σύστημα. Η πρακτική της υπερεθνικής «καταστολής» αδιαφορεί, λοιπόν, καταρχήν, άρα και αντιπαρέρχεται, για όλες τις παραβιάσεις της οικουμενικά αποδεκτής κανονιστικής τάξης και δεν επιχειρεί να παρεμβαίνει στις εσωτερικές έννομες τάξεις των επιμέρους κρατών. Επικεντρώνεται αποκλειστικά και ειδικά στις συγκεκριμένες και ονοματισμένες ενέργειες (κρατών, ομάδων ή και ατόμων³¹) που υποτίθεται πως απειλούν ή θέτουν σε αμφισβήτηση την κυρίαρχη πολιτική τάξη πραγμάτων που συγκροτείται πλέον υπό την αιγίδα, πρωτοβουλία και ευθύνη της ηγεμονεύουσας δύναμης.

Σε αυτήν ακριβώς τη λογική εντάσσεται η πρόσφατη κατασκευή της εντελώς πρωτόφαντης κατηγορίας των λεγόμενων «rogue

το ίδιο όταν τίθεται θέμα «ανθρωπιστικής παρέμβασης» υπέρ των ανθρωπίνων αυτών δικαιωμάτων. Στα διεθνώς προστατευτέα δικαιώματα δεν περιλαμβάνονται τα κοινωνικά δικαιώματα «δεύτερας γενεάς», όσα δηλαδή αναφέρονται στις προεκτάσεις επάνω στα άτομα της κοινωνικής δομής της κοινωνίας και του τρόπου κατανομής των πόρων. Αν, λοιπόν, όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι και οφείλουν να είναι και να προστατεύονται ως ίσα, προφανώς ορισμένα είναι και παραμένουν «πιο ίσα από τα άλλα».

31. Η συλλήβδην αναφορά σε όλες αυτές τις κατηγορίες υποκειμένων εμφανίζεται για πρώτη φορά στο Patriot Act και στο πλαίσιο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας.

states» –ο ίδιος ο όρος αποτελεί προφανή *contradictio ad rem*–, που ορίζονται με την ιδιότητά τους ως κατ' επάγγελμα ή καθ' ἑξιν «συλλογικών παραβατών» της κυρίαρχης πολιτικής τάξης πραγμάτων. «Εγκληματούν», άρα και μπορεί και πρέπει να καταστούν επειδή και στο μέτρο που δεν υποκύπτουν αδιαμαρτύρητα στις ρητές ή σιωπηρές πολιτικές εντολές της ηγεμονίας η οποία και τα ονομάζει μονομερώς εις πείσμα του ότι εξακολουθούν να αποτελούν αναγνωρισμένα μέλη της διεθνούς κοινότητας. Σε «κράτη-παρίες» δεν αναδεικνύονται οι χώρες όπου λαμβάνουν συστηματικά χώρα παραβιάσεις των ποινικών νόμων ή των υπερεθνικών οικονομικών θεσμών, όπως π.χ. η παραγωγή κοκαΐνης σε μαζική κλίμακα, η εμπορία ανθρωπίνων οργάνων ή η πλύση παράνομου χρήματος, αλλά οι χώρες εκείνες που θα θεωρηθούν και θα ανακηρυχθούν μονομερώς ως ενεργεία ή εν δυνάμει εχθρικές προς την ηγεμονία. Αυτό ακριβώς, εξάλλου, επιβάλλει η λογική οποιασδήποτε νεότευκτης εξουσίας: η οριοθέτηση μιας νέας έννομης τάξης πραγμάτων περνάει κατ' ανάγκη μέσα από τη μονομερή θέσπιση «νομότυπων» όρων για την πραγματική πολιτική καταστολή των εκάστοτε αντιπάλων της.

Στην πραγματικότητα, λοιπόν, εκείνο που κατ' εξοχήν καλείται να τύχει εξουχιστικής νομικής θεμελίωσης είναι οι όροι άσκησης μιας διακριτικής ευχέρειας της νέας «διεθνούς δικαιοδοσίας» να εξαπολύει «ηγεμονικούς» κατασταλτικούς πολέμους ενάντια στους εχθρούς οι οποίοι θεωρούνται ένοχοι «αντι-ηγεμονικών» αδικημάτων. Η υφέρπουσα ιστορική είναι σαφής: άσχετα από τη συγκεκριμένη σκοπιμότητα που καλούνται να εξυπηρετήσουν, οι μονομερείς αυτές κατασταλτικές επιχειρήσεις πρέπει να μπορούν να λειτουργούν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που λειτουργούν και οι εξίσου μονομερείς και ανισομερείς μορφές εσωτερικής καταστολής οι οποίες επιβάλλονται στο εσωτερικό των κρατών. Με την ίδια έννοια, λοιπόν, που τα ανεξάρτητα κράτη κατέχουν το έννομο αλλά και το πραγματικό μονοπώλιο της βίας μέσα από την αξιωματικά δεδομένη «υπεροπλία» της πολιτείας έναντι όλων των υπηκόων της,³² η νέα ηγεμονική εξουσία πρέπει να μπορεί, έστω και *in extremis*, να κατέχει και, εν ανάγκη, να ασκεί το εν δυνάμει έστω πλανητικό μονοπώλιο της βίας. Σε αυτήν ακριβώς τη μονομερή δικαιοδοσία α-

32. Η τυχόν διάρρηξη ή αμφισβήτηση αυτής της εξουσιαστικής πρωτοκαθεδρίας της Πολιτείας στο εσωτερικό της επικράτειας οδηγεί σε μια πρακτική αδυναμία καταστολής η οποία οδηγεί, εν δυνάμει, στον εμφύλιο πόλεμο.

ναφέρεται το νέο δίκαιο του πολέμου και της ειρήνης. Στην ουσία, λοιπόν, πρόκειται για μιαν ευρεία επιχείρηση νομιμοποίησης και λογικής θεμελίωσης μιας υπερεθνικής εξουσίας που βρίσκεται σε μιαν ιστορική διαδικασία παγίωσης, μεταλλαγής και ενδεχόμενης θεσμοποίησης.

4. ΜΙΑ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΧΩΡΙΣ ΕΠΙΣΗΜΟ ΟΝΟΜΑ

Έτσι, αν η ακαταμάχητη αμερικανική υπεροπλία οριοθετεί το κοινό υλικό υπόβαθρο των νέων ηγεμονικών πολέμων, η ειδοποιός ιστορική τους ιδιαιτερότητα εξικνείται πολύ πέρα από αυτήν. Εις πείσμα των προθέσεων και εξαγγελιών της, η νέα τάξη πραγμάτων βρίσκεται, πράγματι, εμποτισμένη σε μια πρωτόφαντη αμφισημία σε ό,τι αφορά τόσο την πηγή όσο και τη δεσμευτικότητα των κανόνων του διεθνούς συστήματος. Η αναμφισβήτητη πραγματική «ηγεμονία» των ΗΠΑ εμφανίζεται έτσι ως μια *ηγεμονία χωρίς σαφές πολιτειακό και νομικό όνομα*. Είναι μια ηγεμονία ιδεολογικά, στρατηγικά και πολιτικά επιβεβαιωμένη, άρα και ευρέως αποδεκτή ως προς την τρέχουσα πρακτική της εμβέλεια, που δεν παύει όμως να παραμένει θεσμικά ακατοχύρωτη, λογικά έωλη και κανονιστικά αβέβαια. Η καθημερινή άσκηση των ηγεμονικών εξουσιών, δυνατοτήτων, «αρμοδιοτήτων» και «καθηκόντων» ούτε προκύπτει μέσα από ισχύουσες καταστατικές διατάξεις ούτε απορρέει από μιαν οικουμενική συναίνεση. Ασκείται εις πείσμα της ασάφειας της πηγής της και ανεξάρτητα από το έλλειμμα στην ηθική και νομική δεσμευτικότητα των αποφάσεων που θα πάρει. Και με αυτήν την έννοια, η λειτουργία του υπό οικοδόμηση παγκόσμιου καταστατικού συστήματος χαρακτηρίζεται από μιαν έρπουσα *κανονιστική εκκρεμότητα*, η οποία σφραγίζει όχι μόνο τις πράξεις και παραλείψεις της εξουσίας αλλά και έναν εξακολουθητικά και «δομικά» αμήχανο και αντιφατικό δικαιοτικό λόγο. Για πρώτη, ίσως, φορά στην ιστορία, το δίκαιο και οι όροι της ηγεμονικής καταστολής των πολιτικών αμφισβητήσεων της υπερεθνικής εξουσίας αναδεικνύονται σε θεμελιώδη και ανυπέρθετα πολιτικά διακυβέυματα,³³

33. Σε αυτό ακριβώς το σημείο η αμερικανική ηγεμονία διαφοροποιείται ριζικά από όλες τις προηγούμενες ηγεμονικές ή «αυτοκρατορικές» μορφές που ασκούσαν την κυρίαρχη εξουσία τους κατά το δοκούν και με μόνο όριο την πραγματική τους ισχύ. Είναι, πράγματι, η πρώτη, ίσως, φορά στην ιστορία που επιχει-

που συνοψίζονται στους όρους αναγνώρισης μιας εσωτερικά αντιφατικής «*αναρμόδιας δικαιοδοσίας*».

Στο σημείο ακριβώς αυτό εντοπίζεται η κανονιστικά καινοφανής συνθήκη που διέπει τις διεθνείς εξουσιαστικές πραγματικότητες. Η άσκηση της οικουμενικά δεδομένης πολιτικής ισχύος φαίνεται να περιβάλλεται από μian άλυτη νομική και ηθική αμφισημία. Κατ' ανάγκην, λοιπόν, η βεμπεριανή εννοιοθέτηση διαλύεται στα εξών συνετέθη: στην παρούσα φάση, το προκείμενο ουσιαστικό μονοπώλιο υπερεθνικής βίας δεν είναι σε θέση να αυτοσημανθεί ούτε ως απλό αποτέλεσμα μιας υλικής ισχύος ούτε, όμως, και ως παράγωγο μιας έννομα κατεστημένης εξουσίας. Σε αυτό, όμως, ακριβώς έγκειται η ιδιαιτερότητα της ιστορικής περιόδου που διανύουμε. Σε μια εποχή που εμφανίζεται ως οικουμενικά νομοκρατούμενη σε ό,τι αφορά την εν γένει οργάνωση των εξουσιών και την οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων τους όχι μόνον έναντι των ανθρώπων αλλά και έναντι αλλήλων, ο κείμενος νόμος εμφανίζεται ως εκ προοιμίου αμφίσημος και αμφιλεγόμενος. Δίχως να κατανέμονται *de jure* αρμοδιότητες, αναγνωρίζονται *de facto* σφαίρες πραγματικών δικαιοδοσιών. Ακόμη, λοιπόν, και εάν η ηγεμονική εξουσία είναι σε θέση να εκβιάζει εν τοις πράγμασιν τις «αυθεντικές» εκείνες ερμηνείες που αντιστοιχούν στα συμφέροντά της, η εγγενής κανονιστική αρρυθμία δεν είναι πιθανό να αναπαράγεται επ' άπειρον. Από όσο μπορεί, λοιπόν, κανείς να υποθέσει, αργά ή γρήγορα θα συμβεί ένα από τα δύο: είτε η τρέχουσα ηγεμονική κατάσταση θα βρει τον τρόπο να εμφανισθεί ως παγίως και καταστατική αρμοδιότητα νόμιμη, είτε θα αναγκασθεί να παραιτηθεί εμπράκτως από ορισμένες από τις τρέχουσες εξουσιαστικές προνομίες της. Ίσως, άλλωστε, αυτό να είναι και το μείζον στοίχημα που η έκβαση του θα κρίνει την πορεία του κόσμου στις επόμενες δεκαετίες. Για να αναπαράγεται ως άμωμη δύναμη, η ηγεμονία θα πρέπει να μπορεί να βρει τρόπους για να ονομασθεί ως ασφύτως νομότυπη.

Θα πρέπει, στο σημείο αυτό, να υπογραμμισθεί επίσης ότι, από την άποψη αυτή, η νέα παγκόσμια τάξη που διαμορφώθηκε τα τελευταία χρόνια διαφέρει ριζικά από εκείνη την οποία κλήθηκε να

ρείται η εκπονηση ενός είδους σιωπηρού «ηγεμονικού καταστατικού» που, μέσα από περίτεχνες νομικές κατασκευές, οριοθετεί ακόμη και *contra legem* τις επιτρεπόμενες μορφές ηγεμονικής πρακτικής ενάντια στα άλλα κράτη.

αντικαταστήσει. Ήδη, βέβαια, από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την ίδρυση του ΟΗΕ, δημιουργήθηκε μια νέα διεθνής έννομη τάξη η οποία, όμως, στην καθημερινή λειτουργία της επικαθορίζονταν πλήρως από τη διαρκή έρπουσα αντιπαράθεση ανάμεσα στα δύο αντιμαχόμενα γεωπολιτικά στρατόπεδα. Και, έτσι, ολόκληρο το διεθνές σύστημα υπάγονταν σιωπηρά στις ανυπέρθτες ψυχροπολεμικές σκοπιμότητες και ισορροπίες. Το κατοχυρωμένο δικαίωμα αρνησικυρίας των μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν προέκυπτε μόνον από τη ρεαλιστική επίγνωση ότι η οργάνωση και σύνθεση των διεθνών οργάνων δεν μπορούσε, σε καμία περίπτωση, να έρχεται σε δομική αντίφαση προς την πραγματικότητα των εξουσιών,³⁴ επί ποινή άμεσης αυτοακύρωσης του όλου εγχειρήματος. Απηχούσε, επιπλέον, την ανομολόγητη αλλά γενικά αποδεκτή άποψη ότι η γκραμισιανή «καταστροφική ισορροπία» ενός μετέωρου «πυρηνικού» κόσμου δεν έπρεπε, σε καμία περίπτωση, να αφηθεί να διαρραγεί ανεπανόρθωτα. Στο μέτρο, λοιπόν, που η σύγκρουση ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα εμφανίζονταν ανεπίλυτη και αμετάθετη, οι σωρευόμενες εντάσεις και πιέσεις έπρεπε τουλάχιστον να είναι δυνατόν να εκτονώνονται μέσω προγραμματισμένων μορφών θεσμικής ακινησίας και παραλυσίας. Η ισοσθένεια της ισχύος δεν μπορούσε να λειτουργήσει με ειρηνικούς τρόπους δίχως τη θέσπιση μιας αντίστοιχης «διπλωματικής ισοσθένειας». Προτού καν, λοιπόν, αναδειχθεί σε ρητή, η «ειρηνική συνύπαρξη» λειτουργούσε ως ανομολόγητος όρος της ίδιας της δομής των διεθνών σχέσεων και των νομικών καθεστώτων που τις διείπαν.³⁵

34. Με αυτήν ακριβώς την έννοια, η «δημοκρατική» οργάνωση του ΟΗΕ ήταν, από την αρχή, αδιανόητη. Και έτσι δρομολογήθηκε η θεμελιώδης θεσμική διαφοροποίηση ανάμεσα σε μια δημοκρατικά και τελετουργικά λειτουργούσα Γενική Συνέλευση, που είναι, τύποις, το ανώτατο αλλά ανίσχυρο όργανο, και στο Συμβούλιο Ασφαλείας που ασκεί την πραγματική εξουσία μέσω των μονίμων μελών του τα οποία μπορούν πάντα να προβάλουν ένα απαράκαμπτο βέτο (κατά λέξη, δηλαδή, «απαγορευτικό»).

35. Με αυτή την έννοια, αν η μπρεζνιεφική περίοδος σημαδεύεται από ένα είδος «ιστορικού συμβιβασμού» ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις, ο συμβιβασμός αυτός έλαβε χώρα στο πλαίσιο μιας ιστορικής δυναμικής που οδηγούσε προοπτικά στη βαθμιαία υπερίσχυση των ΗΠΑ. Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, και ακόμα σαφέστερα στη δεκαετία του 1980, οι δυσβάστακτες εσωτερικές αντιφάσεις της Σοβιετικής Ένωσης δυσχέραιναν την αναπαραγωγή της «στρατιωτικής ισοσθένειας». Υπό τις συνθήκες ακριβώς αυτές, δημιουργούνταν οι βάσεις για ένα νέο «δικαίωμα της ειρηνικής συνύπαρξης» που αποτέλεσε, τελικώς, το κύκνειο ά-

Έστω και ως «ψυχρός», λοιπόν, ο έρπων πόλεμος είχε επιβάλει τη δική του αδυσώπητη συγκρουσιακή λογική: ως ύψιστοι και απαράβιαστοι νόμοι νοούνταν, από τη μια μεριά, η σωτηρία του ελεύθερου κόσμου και, από την άλλη, η γεωπολιτική προώθηση του σοσιαλισμού. Η ειρηνική συνύπαρξη ανάμεσά τους δεν συνεπάγονταν μια γενική ειρήνευση αλλά έναν απλό καταμερισμό των αναγνωρισμένων γεωπολιτικών αρμοδιοτήτων και δικαιοδοσιών. Στο όνομα, λοιπόν, ακριβώς της αποφυγής του πυρηνικού ολοκαυτώματος, η κάθε πλευρά αφήνονταν ελεύθερη να διεξάγει τους δικούς της ελάσσονες «υπο-ηγεμονικούς» πολέμους, στο μέτρο, βέβαια, που κάτι τέτοιο δεν ενέπιπτε στις αντικριστές ηγεμονικές βλέψεις και τις γεωπολιτικές αρμοδιότητες του αντιπάλου. Από την Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία μέχρι την Ελλάδα, τον Λίβανο, το Κογκό και τη Χιλή, οι αντίζηλες δυνάμεις πολεμούσαν και κατέστελλαν απλώς επιλεκτικά, επιδεικνύοντας τη δέουσα κοσμοπροσοχή και κοσμοσύνεση. Και χάρη ακριβώς σε αυτό το εγγενώς άρρητο μεν, αλλά σιωπηρά αναπαραγόμενο, «διεθνές δίκαιο του πολέμου στο πλαίσιο της ειρηνικής συνύπαρξης», ο κόσμος, τελικώς, επέζησε...

Σε προφανή αντιδιαστολή, και για πρώτη φορά, το προκείμενο «τέλος της ιστορίας» υποτίθεται πως σηματοδοτεί τη δυνατότητα της κατάργησης όλων των εν δυνάμει διεθνών ένοπλων συγκρούσεων. Και είναι αλήθεια ότι, ως διά μαγείας, μετά την αιφνίδια κατάρρευση των σοβιετικών καθεστώτων, το φάσμα του γενικού πολέμου εξαφανίστηκε από την ημερήσια διάταξη. Ειρωνικά, όμως, η ίδια αυτή κοσμοϊστορική εξέλιξη πολλαπλασίαζε τα ενδεχόμενα των μερικών και περιφερειακών ένοπλων αντιπαραθέσεων. Και ακόμη χαρακτηριστικότερα, η έλλειψη αντιπάλου δέους άνοιγε τον δρόμο για κάθε είδους μονομερείς πλέον ηγεμονικές παρεμβάσεις προς όλες τις κατευθύνσεις. Υπό τους νέους αυτούς όρους, λοιπόν, και από τη στιγμή που η πλανητική ισορροπία οργανώνεται πλέον γύρω από μια και μόνον αδιαφιλονίκητη υπερδύναμη, το παλαιό ενδεχόμενο μιας παγκόσμιας δικαιοδοσίας μπορεί να αποκτήσει νέα σάρκα και νέα οστά. Και, αντιστρόφως, η υπό αναζήτη-

σημα του «υπαρκτού σοσιαλισμού. Για το τεράστιο αυτό ζήτημα, βλ. τις διεξοδικότερες παρατηρήσεις του Κορνήλιου Καστοριάδη (στο, κατά τα αλλά λιγότερο ίσως άρτιο ανάμεσα στα πολυάριθμα θεμελιώδους σημασίας έργα του, *Devant la guerre*, Fayard, Παρίσι 1981) καθώς και τον Παναγιώτη Κονδύλη, *ό.π.*, σ. 344 κ.ε.

ση παγκόσμια δικαιοδοσία μπορεί πλέον να κρύβεται πίσω από την αντικειμενική δυνατότητα της αυτοθεμελίωσής της στην υφιστάμενη μονοπωλιακή υλική βάση. Η οικοδόμηση μιας παγκόσμιας δικαιοδοσίας και η παγίωση μιας ενεργού ηγεμονίας θα μπορέσουν, πλέον, να αναδειχθούν σε ομόλογες και ομόρροπες ιστορικές διαδικασίες. Υπό τις πρωτόγνωρες τρέχουσες συνθήκες, αν η πρώτη μπορεί να προωθείται, ουσιαστικά, χάρη και για λογαριασμό της δεύτερης, η δεύτερη μπορεί να συντελείται στο όνομα της πρώτης. Και εδώ ακριβώς επικεντρώνονται τόσο οι εξουσιαστικές σκοπιμότητες όσο και οι κανονιστικές αβεβαιότητες που σφραγίζουν την τρέχουσα δυναμική.

5. ΗΓΕΜΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Άσχετα, λοιπόν, με τους πραγματικούς της στόχους, η οποιαδήποτε μεταϊμπεριαλιστική και μεταψυχροπολεμική ηγεμονία αισθάνεται, πλέον, υποχρεωμένη να καλύπτει τις εξουσιαστικές της δράσεις και προθέσεις πίσω από ένα αδιαφανές νομικιστικό, ηθικιστικό και οικουμενιστικό πέπλο,³⁶ πίσω από το οποίο επιχειρεί να θεμελιώσει όχι μόνο το εξουσιαστικό της κύρος, αλλά και την ηθική, άρα και την πολιτιστική της ανωτερότητα που συνοδεύει τον οικουμενικό της ρόλο.³⁷ Με την εξαφάνιση του αντιπάλου δέους, η φιλελεύθερη δημοκρατική οικουμένη δεν μπορεί, πλέον, να αυτονομιμοποιείται στο πλαίσιο μιας συνεχούς σύγκρισης με το ανταγωνιστικό σύστημα που πρέσβευαν οι «αντίπαλοι της ελευθερίας»,

36. Στο σημείο αυτό, είναι σαφής η διαφοροποίηση ανάμεσα στην υπό εκκώλυση αμερικανική ηγεμονία και στις παρελθούσες μορφές υπερεθνικής εξουσίας. Ούτε οι αποικιοκρατικοί πόλεμοι ούτε οι ιμπεριαλιστικές επεκτατικές επιχειρήσεις χρειάζονταν να εκλογικεύσουν την άσκηση πολεμικής ισχύος έξω από τα τυπικά τους σύνορα. Είτε στο όνομα του «πολιτισμού» είτε, πολύ απλούστερα, στο όνομα της εθνικής ισχύος και των εθνικών συμφερόντων, οι στρατιωτικές ενέργειες θεωρούνταν ως αυτόδηλα νομιμοποιημένες και θεμιτές.

37. Όπως έδειξε ο Έντουαρντ Σάιντ με τον ανεπανάληπτο τρόπο του, χρειάστηκαν αιώνες για να αποκρυσταλλωθούν τα οριενταλιστικά ιδεολογήματα που θεμελιώσαν την οικουμενική πρόσληψη της εγγενούς ευρωπαϊκής πολιτιστικής ανωτερότητας, με όλες τις ρατσιστικές της προεκτάσεις. Μέσα από την οικουμενική κοινωνία του θεάματος, και τα υπόγεια και άρρητα μηνύματα που περνούν καθημερινώς, η ιδεοποίηση της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας εμφανίζεται πολύ πιο ταχύρρυθμη και αποτελεσματική.

αλλά ταυτίζεται με τους απόλυτους και μη διαπραγματεύσιμους όρους που επιβάλλονται από το μοναδικό πλέον πρότυπο κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης. Αυτή ακριβώς είναι η τρέχουσα ιδεολογική λειτουργία της *pan Americana*: ο προστάτης του απειλούμενου «ελεύθερου κόσμου» μεταμορφώθηκε σε οικουμενικό προστάτη των οικουμενικά κατισχυουσών αξιών του λόγου, των δικαιωμάτων, της δημοκρατίας, της ειρήνης, της νομιμότητας, των θεσμών και του «δυτικού πολιτισμού». Ακόμη, λοιπόν, και η βία την οποία θα ασκήσει πρέπει να μοιάζει διαμεσολαβημένη μέσα από την ειρηνοποιό και οικουμενική *πολιτιστική* της αποστολή. Μια «αποστολή» που, εξαιτίας ακριβώς της αμφιλεγόμενης κανονιστικής της θεμελίωσης, πρέπει να μπορεί να εμφανίζεται ως αυτόχρημα αυτονόητη αλλά, ταυτοχρόνως, και ιερή.³⁸ Ο νέος «πολιτιστικός μονοθεϊσμός» είναι πια εγγεγραμμένος στο όνομα του κόσμου.

Ιδεατά, λοιπόν, όπως ακριβώς και ο πανάγαθος, παντογνώστης και παντοδύναμος Θεός, η αμερικανική ηγεμονία πρέπει να μπορεί να εμφανίζεται ως ταυτόχρονα ήπια και αυστηρή, αυταρχική και συναινετική, ανεκτική και αδιάλλακτη. Η νέα τάξη δεν υπερέχει απλώς έναντι όλων των «άλλων», αλλά αποτελεί επιπλέον τη μόνη νοητή και έλλογη έκφραση της ατέρμονος οικουμενικής προόδου ενός, εξ ορισμού πλέον, ιδεώδους κόσμου. Ως κατ' εξοχήν τελεσφόρα όπλα της νοούνται η συνεχώς σωρευόμενη οικονομική της ισχύς, η καταστατικά δικαιωματοκρατική της οργάνωση, η καλπάζουσα τεχνολογική της επιτευγματικότητα, η δημοκρατική πολιτειακή της συγκρότηση και, κυρίως, η ολοένα ευρύτερη αναπαραγωγή της «έλλογης» παγκοσμιοποιημένης καπιταλιστικής κοινωνίας υπό την τελική αιγίδα και ευθύνη της.³⁹ Το «American

38. Με αυτήν την έννοια, το γεγονός ότι ο πρόεδρος Μπους ο νεότερος δεν χάνει ευκαιρία να υπογραμμίσει την υπερέκτα θεμελίωση των αμερικανικών δικαιών δεν οφείλεται αποκλειστικά ούτε στην παράδοση των Κουακέρων ούτε στην προσωπική του θεοσέβεια. Είναι γεγονός ότι, ανέκαθεν, όλες οι νέες ηγεμονίες έτειναν να αυτοθεμελιωθούν στην προσομοίωση του υπό εκκοσμίκευσιν *corpus politicum et morale* της εξουσίας τους με ένα εσατολογικό *corpus mysticum et spirituale* από το οποίο όλα υποτίθεται πως πηγάζουν. (Για το τεράστιο αυτό ζήτημα, βλ. Ernst Kantorowitz, *The King's two Bodies. A Study in Mediaeval Political Thought*, Princeton University Press, 1957, γαλλική μετάφραση «Les deux corps du roi», στο *Oeuvres*, Gallimard, Quarto, Παρίσι 2000, ιδίως σ. 802-808).

39. Εδώ, ακριβώς, αναδύεται η σημασία του γεγονότος ότι οι διεθνείς οργανισμοί που τελικώς ανέλαβαν την οικονομική καθοδήγηση του πλανήτη, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό

way of life» και η διάχυτη «μακντοναλντοποίηση» της οικουμένης δεν αντιμετωπίζονται, πλέον, ως σύνοψη μιας ιδιαίτερης βορειοαμερικανικής κουλτούρας αλλά αναδεικνύονται άνευ αντιπάλου στο μόνο ιστορικά νοητό οικουμενικό πρότυπο οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων. Με τη νίκη της δημοκρατίας, δικαιούται κανείς να αναγγέλλει τον νέο επίγειο παράδεισο που προοιωνίζεται για όλους τους κατοίκους του πλανήτη. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, η παγκόσμια επικράτηση της καπιταλιστικής «κοινωνίας του θεάματος» που αποκρύπτει συστηματικά την πηγή και τις προεκτάσεις των εξουσιών μέσα από την ενσωμάτωση του θεάματος στην εξουσία⁴⁰ τεκμηριώνει την άνευ όρων πλέον πολιτιστική κυριαρχία μιας νέας, διάχυτης αλλά σιωπηρής πολιτιστικής πραγματικότητας που μπορεί να αναπαράγεται απρόσκοπτα και καταρχήν με τα ειρηνικά μέσα που αντιστοιχούν στη «φύση» της. Και έτσι, η εξ ορισμού καταπιεστική πολιτική ηγεμονία μπορεί να διαθλάται μέσα από μια διαμεσολαβημένη και ήπια πολιτιστική «επιρροή» με οικουμενική, πλέον, επικοινωνιακή εμβέλεια. Υπό τους όρους αυτούς, λοιπόν, η επιχειρούμενη διάκριση ανάμεσα στη «σκληρή» και στη «μαλακή» δύναμη⁴¹ δεν είναι απλό ρητορικό σχήμα. Απηχεί μια νέα πραγματικότητα των διεθνών σχέσεων και ιδεολογικών ισορροπιών που υπακούει στη δική της ασυγκράτητη ιστορική δυναμική.

Μολονότι, λοιπόν, η ίδια η ρευστότητα των πλαισίων άσκησης της ηγεμονικής εξουσίας συνεπιφέρει την ανάγκη μιας συνεχούς ταλάντευσης ανάμεσα σε αυταρχικότερες-σκληρότερες και συναινετικότερες-μαλακότερες μορφές επιβολής του προτύπου της αμερικανικής βούλησης σε οικουμενική κλίμακα, ακόμη και οι σκληρότερες δράσεις της υπερδύναμης οφείλουν να δρουν προβάλλο-

Ταμείο και ο ΟΟΣΑ, δομήθηκαν υπό την άμεση εποπτεία των ΗΠΑ και εντελώς ανεξάρτητα από τον ΟΗΕ.

40. Από την άποψη αυτή, το όλο έργο του Γκυ Ντεμπόρ αποτελεί σταθμό. Βλ., π.χ., Guy Debord, *Commentaires sur la société du spectacle*, Gallimard, Παρίσι 1988, σ. 22.

41. Η διάκριση αυτή, που οφείλεται στον τέως υφυπουργό Άμυνας επί προεδρίας Κλίντον και καθηγητή στο Χάρβαρντ Joseph Nye, επισημαίνει υπό τις γραμμές την αύξουσα ιστορική σημασία της αντίφασης ανάμεσα στην ειρηνολογία και εκλογικευτική οικονομική και ιδεολογική ηγεμονία των ΗΠΑ και τη σκληρή στρατιωτική επιβολή της αμερικανικής βούλησης. Joseph Nye, *Το παράδοξο της αμερικανικής δύναμης. Γιατί η μοναδική παγκόσμια υπερδύναμη δεν μπορεί να προχωρήσει μόνη της*, μτφρ.: Ι. Παπαστάμου, Παπαζήσης, Αθήνα 2003.

ντας αφετηριακά την απόλυτη οικουμενική κανονιστική και πολιτιστική τους εγκυρότητα. Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται η εγγενής δυσανεξία που χαρακτηρίζει τις τρέχουσες εξελίξεις: στο πλαίσιο της έμμονης αξιακής εκκρεμότητας στο επίπεδο της κυριαρχικής αρμοδιότητας, η κοσμοδύναμη είναι υποχρεωμένη να δρα αποτελεσματικά και παραδειγματικά για να εξυπηρετήσει το θεμελιώδες αίτημα της αναπαραγωγής και αέναης ενίσχυσης της ίδιας της πολιτιστικής της πρωτοκαθεδρίας αλλά, ταυτοχρόνως, έχει κάθε λόγο να δείχνει πως «σέβεται» ένα ασαφές μεν αλλά ηθικά δεσμευτικό πλαίσιο οικουμενικών κανόνων που την καθλώνει στην κανονιστική της εκκρεμότητα.⁴²

42. Θα μπορούσε, μάλιστα, κανείς να υποθέσει ότι η χαρακτηριστική κανονιστική αβεβαιότητα που περιβάλλει όλες τις μορφές της σύγχρονης υπερεθνικής καταστολής εντείνεται εξαιτίας ακριβώς του μονομερούς χαρακτήρα της. Σε πλήρη, πράγματι, αντιδιαστολή με την εξ ορισμού μονομερή κατασταλτική δικαιοδοσία του κράτους το οποίο κατέχει εξ ορισμού ένα έννομο «εσωτερικό» μονοπώλιο βίας, που είναι απολύτως και ανεπιφυλάκτως αποδεκτό ως αναγκαία συνιστώσα οποιασδήποτε έννομης τάξης, ο υπερεθνικός ηγεμόνας είναι εγκλωβισμένος σε μιαν αξεδιάλυτη σημασιολογική αναντιστοιχία ανάμεσα στην πρόσληψη των ίδιων φαινομένων, αφενός, με τη μορφή ενός αξιακά έωλου «εξωτερικού» πολέμου και, αφετέρου, με τη μορφή μιας κατά πάντα αρμοδίως επιχειρούμενης «εσωτερικής» καταστολής. Υπό τις συνθήκες αυτές, πέραν από αυτό καθεαυτό το ζήτημα της νομικής και ηθικής θεμελίωσής της, μια μονομερής και εξ ορισμού άνιση άσκηση βίας προσκρούει, επίσης, και σε μιαν άλλη διάσταση που δεν ανάγεται τόσο στη νομική και ηθική αλλά στην «αισθητική» του πολέμου. Πράγματι, η παραδοσιακή σχετική ισοσθένεια των αντιπάλων συνεπέφερε τη βαθμιαία ιστορική εμφάνιση και αποκρυστάλλωση άρρητων κωδικών για κάποιο ιδεατό «ευ μάχεσθαι». Σε τέτοιες ιστορικές μνήμες στηρίχθηκαν, άλλωστε, οι πρώτες κωδικοποιήσεις ενός σύγχρονου δικαίου του πολέμου που «όφειλε» να επιβάλει τον σεβασμό ορισμένων απαράβατων ηθικών αρχών. Η προστασία των αμάχων και η έννοια των «γυναικόπαιδων» ως εκ προοιμίου εξαιρετέων από την πολεμική βία δεν συναρτάται μόνον με την τεχνική διαφοροποίηση των ενόπλων από τους άοπλους, αλλά και με το γεγονός ότι οι δεύτεροι είναι εξ ορισμού ανυπεράσπιστοι. Στο μέτρο, όμως, που εξίσου ανυπεράσπιστοι είναι και οι επαγγελματίες στρατιώτες που σήμερα υφίστανται τον εξ ουρανού τηλεπόλεμο, το ηθικό ή αισθητικό ζήτημα που είναι δυνατόν να τίθεται είναι παρόμοιο. Ακόμη, λοιπόν, και αν δεν υπάρχει καμία αντιστοιχία με τους «κώδικες της ιπποσύνης» ή με το «*tirez les premiers, Messieurs les Anglais*» που απαθανάτισε τη μάχη του Fontenoy, υπολείμματα τέτοιων ιδεολογικών σταθερών εξακολουθούν να επιβιώνουν. Όλοι οι παραδοσιακοί πόλεμοι προϋπέθεταν ένα αίσθημα κοινού και αμοιβαίου κινδύνου που αφορούσε, εξ ορισμού, όλους τους εμπλεκόμενους. Τότε ακόμη ήταν, ίσως, δυνατόν κανείς ακολουθώντας τον Ηράκλειτο να πιστεύει ότι «ο πόλεμος συνενώνει... (στο μέτρο που) οι μαχόμενοι εχθροί είναι ξεχωριστοί κατά το ότι η καθημερινότητά τους εκρήγνυται επιτρέποντάς τους να ψάσουν εκείνο που είναι η

Έτσι, οι ΗΠΑ βρίσκονται ιδεολογικά εγκλωβισμένες στην ανάγκη επιβολής της δύναμης και της θέλησής τους με ασαφείς «μεταβατικούς» όρους. Όρους που δεν είναι δυνατόν να ονομασθούν και να αποκρυσταλλωθούν για όσο καιρό η ηγεμονία δεν ονοματίζεται ρητά μέσα από την επίσημη έννομη θέσπιση της οικουμενικής κυριαρχίας της, με τρόπους που να της επιτρέπουν να ορίζει μονομερώς τη σημασία και την αξιακή πρωτοκαθεδρία της δικής της ειδοποιού φιλελεύθερης οικουμενικότητας.⁴³ Η θεμελίωση μιας ηγεμονίας χωρίς όνομα πρέπει, λοιπόν, να είναι σε θέση να ονοματίζει τουλάχιστον τις αξιακές και πολιτιστικές της προδιαγραφές ως αδιάβλητες, αμετάθετες και αυτονοήτου ισχύος. Το οποιοδήποτε «πολυπολιτιστικό», άρα και «σχετικιστικό», πολιτιστικό πρόταγμα δεν μπορεί ποτέ να αφηθεί ελεύθερο να προηγείται της εξουσιαστικής δομής που καλείται να το υλοποιήσει.

6. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΕΣ ΕΚΚΡΕΜΟΤΗΤΕΣ

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το μείζον χαρακτηριστικό της τρέχουσας φάσης της αμερικανικής ηγεμονίας συνίσταται στο γεγονός της θεσμικής, κανονιστικής, άρα και νοηματικής αμφισημίας της. Η αμφισημία αυτή είναι, βέβαια, πρωτίστως πολιτική. Πράγματι,

πηγή των πάντων, το Θείο». (Jan Potocka, *Essais hérétiques sur la philosophie de l'histoire*, Verdier, Παρίσι 1999, σ. 174). Αν ο εικοστός αιώνας άμβλυνε αυτές τις ευαισθησίες, δεν τις εξαφάνισε ολοσχερώς. Και γι' αυτό ίσως ο πρωτόγνωρος απυρόβλητος χαρακτήρας των ηγεμονικών πολεμικών καταστολών ενεργοποιεί εκάστοτε την οργή και την έκπληξη, ενδεχομένως ακόμη και μian αίσθηση νοσταλγίας για ένα ανεπιστρεπτό χαμένο «αντρίκιο» και «έντιμο» πολεμικό fair play. Και, έτσι ακριβώς, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για μια πρόσθετη ηθική απαξία των νέων τηλεσφαγέων, αντίστοιχη ίσως με εκείνη που έπληττε διαχρονικά τους επαγγελματίες δήμους και που, πιο πρόσφατα, έφτασε στο να δημιουργήσει μείζονα ψυχικά προβλήματα στους πιλότους που είχαν βομβαρδίσει τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι μετά την απόφαση του Χάρου Τρούμαν (για το ζήτημα αυτό, βλ. π.χ. Ελίζαμπεθ Άνσοκμπ: «Το βραβείο του Κυρίου Τρούμαν», στο Ελίζαμπεθ Άνσοκμπ - Τόμας Νάγκελ, *Ηθικός πόλεμος, ηθική εν πολέμω*, Εκκρεμές, Αθήνα 2002, σ. 17 κ.ε.).

43. Είναι σαφές ότι, ρητά ή σιωπηρά, το δίλημμα αυτό, εξ ορισμού άλλοτε με λογικούς όρους, διατρέχει ολόκληρο το σώμα του σύγχρονου κοινωνικού και πολιτικού προβληματισμού. Για μια σαφή και συνοπτική παρουσίαση του επιστημολογικού αδιεξόδου, βλ. π.χ. τις αναλύσεις του Jack Goody, *The East in the West*, Cambridge University Press, 1996.

και αν ακόμη η αμερικανική υπεροπλία και πρωτοκαθεδρία δεν αμφισβητούνται προς το παρόν από κανέναν, τίποτε δεν εγγυάται ότι το ανατέλλον ηγεμονικό σύστημα θα είναι δυνατόν να αναπαράγεται επ' αόριστον δίχως σοβαρούς και άδηλης έκβασης τριγμούς. Αν, λοιπόν, δεχθούμε ότι η ηγεμονία των ΗΠΑ στηρίζεται κυρίως στο αναμφίβολο, σήμερα, οικονομικό και τεχνολογικό τους προβάδισμα έναντι όλων των άλλων χωρών του κόσμου, είναι σαφές ότι τυχόν μεταβολές στο σημείο αυτό θα μπορούσαν να συνεπιφέρουν πλήρη μεταβολή των οικονομικών πολιτικοστρατιωτικών και, κατ' επέκταση ιδεολογικών ισορροπιών.⁴⁴ Η αναπαραγωγή της αμερικανικής υπεροπλίας και παντοδυναμίας τελεί, λοιπόν, τελικώς, υπό την ιστορική προϋπόθεση ότι δεν θα υπάρξουν θεμελιώδεις ανακατατάξεις στη συγκριτική οικονομική ισχύ των μεγάλων χωρών.

Αυτή ακριβώς η εμμονή μιας εν δυνάμει «διαλυτικής» ιστορικής αίρεσης είναι το κύριο χαρακτηριστικό της τρέχουσας περιόδου. Πολύ περισσότερο, μάλιστα, που η «εκκρεμότητα» που περιβάλλει την οικονομική βιωσιμότητα της αμερικανικής υπεροπλίας απειλεί να έχει άμεσες πολιτικές επιπτώσεις. Πράγματι, σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο που χαρακτηρίζεται από την πρωτοφανή ταχύτητα των τεχνολογικών εξελίξεων, το γεγονός της «προσωρινότητας» των οικονομικών ισορροπιών επηρεάζει κατ' ανάγκη και τις πολιτικές στάσεις και στρατηγικές. Μολονότι, λοιπόν, καμία εν δυνάμει αντίζηλη δύναμη δεν μπορεί και δεν φαίνεται να προτίθεται επί του παρόντος να αμφισβητήσει τον οικονομικό ρόλο των ΗΠΑ, κανείς δεν συναποδέχεται τη θεσμική αναγνώριση και κατοχύρωση μιας διαρκούς πρωτοκαθεδρίας που θα ήταν δυνατόν, ούτως ή άλλως, να αποδυναμωθεί ή, ακόμη, και να ανατραπεί μεσοπρόθεσμως από τα ίδια τα «πράγματα». Υπό τους όρους αυ-

44. Πληθαίνουν πράγματι, εδώ και πολλά χρόνια, οι αναλύσεις που επισημαίνουν τις εγγενείς οικονομικές και δημοσιονομικές αδυναμίες των ΗΠΑ. Το διογκούμενο δημόσιο χρέος και η αύξουσα εξάρτηση της κοσμοδύναμης από τη δυνατότητά της να αποσπά με συνέχεις εξουσιαστικές παρεμβάσεις ένα σοβαρό μέρος του παγκόσμιου πλεονάσματος για ίδιο λογαριασμό δημιουργεί ερωτήματα σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα αναπαραγωγής της ηγεμονίας στο μέλλον. Βλ. Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers*, Vintage, Νέα Υόρκη 1988· του ίδιου, *Preparing for the Twenty-first Century*, Vintage, 1993· Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century, Money, Power and the Origins of our Time*, Verso, Λονδίνο 1994· Emmanuel Todd, *Après l'Empire. Essai sur la décomposition du système américain*, Gallimard, Παρίσι 2002 [ελλ. έκδοση: Κριτική, Αθήνα 2003].

τούς, η επίσημη θεσμοποίηση της αμερικανικής ηγεμονίας θα αποτελούσε σοβαρότατο πρόκριμμα προς την κατεύθυνση της περαιτέρω παγίωσης μιας πραγματικής επικυριαρχίας που θα μπορούσε, ενδεχομένως, να τείνει προς την «εσωτερική» υλική και οικονομική της απίσχναση, άρα και αποδιοργάνωση.⁴⁵ Ακόμη, λοιπόν, και αν σήμερα η ηγεμονεύουσα νέα τάξη έχει τη δυνατότητα να δρα αυτοβούλως και αυθαιρέτως στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, τίποτε δεν εγγυάται ότι η κατάσταση αυτή θα συνεχίζεται. Φυσικώς τω λόγω, λοιπόν, την ίδια στιγμή που όλες οι αντίζηλες δυνάμεις αρνούνται να προσυπογράψουν άνευ ανταλλάγματος τη θεσμοποίηση της ηγεμονικής ανωτερότητας των ΗΠΑ, η αμερικανική στρατηγική δεν μπορεί παρά να έχει ως κύριο στόχο τη δημιουργία των πολιτικών και στρατηγικών προϋποθέσεων για την εξασφάλιση της διαίωσης μιας έστω έωλης πρωτοκαθεδρίας. Η σχέση ανάμεσα στην έννομη θέσπιση και στην υλική βιωσιμότητα της αμερικανικής ηγεμονίας θα πρέπει, λοιπόν, κατ' ανάγκη, να παραμένει ιστορικά ανοικτή.

Με αυτήν την έννοια, η πρόσληψη και οργάνωση του παγκόσμιου συστήματος εμφανίζονται να βρίσκονται σε «μεταβατική» φάση.⁴⁶

45. Σε αυτό ακριβώς κατατείνουν, εκ πρώτης όψεως, οι συνεχείς αμερικανικές πιέσεις προς την κατεύθυνση της ελάσσονος ή, απλώς, συμβολικής συμμετοχής όσο το δυνατόν περισσότερων χωρών στις αναλαμβάνόμενες στρατιωτικές επιχειρήσεις υπό την ηγεσία και ευθύνη των ΗΠΑ. Και στον ίδιο στόχο αποσκοπεί η απόπειρα συλλογικής ανάληψης ενός μέρους, τουλάχιστον, από το τεράστιο οικονομικό κόστος των πολέμων από τους «συμμάχους». Τα ζήτημα που τίθεται είναι, βέβαια, πολύ ευρύτερο. Η υπό αποκρουστικότητα αμερικανική ηγεμονία δεν μπορεί να ολοκληρωθεί παρά μόνον από τη θέσπιση κάποιας μορφής «αυτοκρατορικής φορολογίας» που θα επιτρέπει ένα μόνιμο έλεγχο ενός μέρους της ροής του παγκόσμιου οικονομικού πλεονάσματος. Όπως έγραφε ο Σούμπετερ, «η ίδια η συγκρότηση της εξουσίας είναι συνυφασμένη με τη δημοσιονομική της οργάνωση. Ο όρος “Κράτος φόρων” (Tax State) συνιστά με αυτήν την έννοια πλεονασμό». (Joseph Schumpeter, «The crisis of the Tax State», στο Alan Peacock, κ.ά., *International Economic Papers*, Νέα Υόρκη 1954, σ. 5 κ.ε.). Ακόμη προφανέστερα αδιανόητη, λοιπόν, θα ήταν μια αυτοκρατορία που δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως «αυτοκρατορία φόρων».

46. Η έννοια της «μετάβασης» είναι βέβαια καταχρηστική και επιστημολογικά σαθρή αφού παραπέμπει, εμμέσως πλην σαφώς, στην αντίληψη ότι η ιστορία ακολουθεί τα προδιαγεγραμμένα στάδια μιας ενυπάρχουσας στα πράγματα νομοτέλειας η οποία οδηγεί την ανθρωπότητα είτε προς την εν γένει «πρόοδο» είτε προς τον «κομμουνισμό» είτε προς την «ανάπτυξη» είτε, ακόμη πιο πρόσφατα, προς την «φιλελεύθερη καπιταλιστική δημοκρατία».

Ο εκκολαπτόμενος «μονο-πολικός»⁴⁷ κόσμος που εξελίσσεται κάτω από την αμερικανική ηγεμονία είναι ένας κόσμος ο οποίος τείνει προς την κατεύθυνση της δόμησης και παγίωσης μιας νέας παγκόσμιας αυτοκρατορικής δύναμης, δίχως όμως να συντρέχουν, κατ' ανάγκη, οι θεσμικές, ιδεολογικές, πολιτικές αλλά οικονομικές προϋποθέσεις για μια τέτοια εξελικτική πορεία. Ούτως ή άλλως, στο πρώτο και θεμελιώδες επίπεδο της μακροπρόθεσμης οικονομικής ισχύος και ανθεκτικότητας, τα επίμαχα ζητήματα παραμένουν αφεύκτως ανοικτά. Αντίθετα, στο επίπεδο των όρων άσκησης μιας διεθνούς υλικής στρατιωτικής και κατασταλτικής βίας, η δράση του αμερικανικού Imperium⁴⁸ επιβεβαιώνεται καθημερινά. Τέλος, στο επίπεδο των κατιשουσών θεσμικών, δικαιοικών και ιδεολογικών δομών, εξακολουθεί να παραμένει επίμαχο το ζήτημα της εξουσιαστικής αρμοδιότητας μιας νέας «ηγεμονικής κατάστασης» η οποία αναζητεί τα όπλα της, την επιχειρηματολογία της και την ηθική και αξιακή της δικαίωση. Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται το πρόβλημα: μια ηγεμονία που δεν είναι σε θέση να κατιшχει ταυτόχρονα στο οικονομικό, στο στρατιωτικό και στο ιδεολογικό επίπεδο απειλείται από το ενδεχόμενο μιας επώδυνης αναντιστοιχίας ανάμεσα στη λειτουργία των διαφόρων μηχανισμών που εξασφαλίζουν την εξακολούθηση της ισχύος της.

Στο πλαίσιο αυτό και μετά από τόσους άλλους,⁴⁹ θα μπορούσα

47. Η «μονο-πολικότητα» της εποχής μας δεν είναι αποκλειστική συνάρτηση μιας «αντικειμενικής» πραγματικής ανισορροπίας των στρατιωτικών δυνάμεων στην κλίμακα της οικουμένης. Εξίσου σημαντικός είναι ο τρόπος με τον οποίο αναγιγνώσκεται και ερμηνεύεται αυτή η στρατιωτική υπεροπλία σε ένα σύστημα που εμφανίζεται ως εξ' υπαρχής πλέον ανισόρροπο. Ακόμη και στις ΗΠΑ, υπάρχει έντονη ιδεολογική διχονομία ανάμεσα σε εκείνους που αντλούν άμεσα πολιτικά συμπεράσματα από τη στρατιωτική υπεροπλία και την ιστορική αποστολή που απορρέει από το μονοπώλιο της δύναμης και σε εκείνους που εξακολουθούν να ομιλούν για μια «πολυ-πολικά» οργανωμένη οικουμένη.

48. Παρά της αντιρρήσεις που θα μπορούσε κανείς να εκφράσει σε πολλά θέματα και, κυρίως, ως προς τα πολιτικά τους συμπεράσματα, το έργο των Χαρντ και Νέγκρι παραμένει θεμελιώδους σημασίας κατά το ό,τι η αμερικανική αυτοκρατορία αναλύεται σε συνάρτηση με τον νέο παγκοσμιοποιημένο κόσμο και με τις νέες κοινωνικές συγκρούσεις που προδικάζονται στους κόλπους αυτού του κόσμου. (Michael Hardt - Antonio Negri, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge Mass. 2000).

49. Πολύ πριν από το προαναφερθέν έργο των Χαρντ και Νέγκρι, άπειρες είναι οι αναφορές στην υπό δημιουργία αμερικανική αυτοκρατορία. Πρώτος διδάξας είναι, νομίζω, ο Claude Jullien, *L'Empire Américain*, Grasset, Παρίσι 1968.

να χαρακτηρίσω το νέο υπό εκκώλαψη σύστημα ως έστω υπό αίρεσιν «αυτοκρατορία». Όμως, η χρησιμοποίηση αυτού του όρου μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά παραπλανητική. Πράγματι, η αμερικανική ηγεμονία δεν έχει κανένα ιστορικό προηγούμενο. Είναι μια μορφή εξουσίας που δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει πριν επικρατήσουν οι λεγόμενες παγκοσμιοποιημένες μορφές που την οριοθετούν, αλλά ταυτοχρόνως που ίσως και να την υπονομεύουν μέσα από τις άδηλες δυναμικές που απελευθερώνει η πρωτοφανής υπερεπικρατειακή κινητικότητα όλων των συντελεστών παραγωγής. Και είναι, επίσης, μια μορφή εξουσίας που δεν φαίνεται ακόμη σε θέση να ευθυγραμμίζει δίχως τριγμούς την όλο και περιπλοκότερη λειτουργία των κατασταλτικών και ιδεολογικών μηχανισμών που είναι αναγκασμένη να εκθρέψει. Επιπλέον, η υπερεθνική εξουσία των ΗΠΑ δεν διαφέρει από τις προκάτοχες αυτοκρατορικές εξουσίες μόνον κατά το ότι παραμένει, όπως είπαμε, ασαφής, ανεπίσημη, αθέσπιστη και κανονιστικά αδιευκρίνιστη. Διαφέρει, επίσης, διαμετρικά κατά το ότι, αντίθετα με όλες τις άλλες προηγούμενες μορφές πολιτικής εξουσίας, εμφανίζεται χαρακτηριστικά αποεδαφικοποιημένη και αποεπικρατειοποιημένη, άρα και από ορισμένες πλευρές ευάλωτη. Διαφέρει, επιπλέον, κατά το ότι οι μορφές της βίας και της καταστολής, άρα και των πολέμων που λαμβάνουν χώρα υπό την αιγίδα της δεν μπορεί να υπακούουν σε ένα δεδομένο, κοινά αποδεκτό και αναγνωρίσιμο νομικό καθεστώς. Διαφέρει, ακόμη, στο μέτρο που η αποεδαφικοποιημένη και διασυνοριακή εξουσία καθιστά ολοένα και δυσκολότερο να διακρίνει κανείς ανάμεσα στο «έξω» και στο «μέσα», άρα και σε σαφώς διαφοροποιημένες μορφές εσωτερικών και εξωτερικών παρεμβάσεων και πολέμων. Και διαφέρει, τέλος, και κυρίως, κατά το ότι έρχεται σε πλήρη αναντιστοιχία με τους κατά παράδοση ισχύοντες κανόνες του διεθνούς δικαίου στο πλαίσιο της υπερεθνικής έννομης τάξης που δομήθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπό την αιγίδα του ΟΗΕ.

7. ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑΓΚΗΣ

Σε αυτό, ακριβώς, το σημείο εντοπίζεται η αντίφαση που διατρέχει την υπό πλήρη εξέλιξη αμερικανική «ηγεμονική επιχείρηση». Πράγματι, αν κάτι χαρακτηρίζει μια κυριαρχία που βρίσκεται ακό-

μη υπό αίρεση αυτό είναι η δυσκολία, και ενδεχομένως η αμφιθυμία που περιβάλλει την επιβολή της κυριαρχικής βούλησης σε «περίπτωση κανονιστικής αμφιβολίας», όταν δηλαδή το ισχύον νομικό καθεστώς επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες όσον αφορά το θεμικό της αναγκαιότητας ή επιθυμητής εξουσιαστικής παρέμβασης. Στο πλαίσιο αυτό, η προσφυγή στην προβληματική που ανέπτυξε ο Καρλ Σμιτ μπορεί, νομίζω, να συμβάλει στην αποσαφήνιση των τρεχουσών εξελίξεων. Πράγματι, σύμφωνα με τον γερμανό στοχαστή, η κυριαρχία είναι πάντα έννοια οριακή, έτσι ώστε να μην αποκτά το νόημά της παρά μόνον πέραν και ανεξάρτητα από τους οποιουσδήποτε κανόνες και νόμους. «Κυρίαρχος είναι εκείνος που αποφασίζει για τις έκτακτες περιστάσεις»,⁵⁰ εκείνος, δηλαδή, που υπό ορισμένες προϋποθέσεις ή και χωρίς προϋποθέσεις έχει τη δυνατότητα να κηρύσσει «κατάσταση ανάγκης» επιβάλλοντας την πολιτική του βούληση καθ' υπέρβαση των κανόνων που ισχύουν υπό «κανονικές συνθήκες».⁵¹

Φυσικά, η σμιτιανή διατύπωση αμφισβητήθηκε εντόνως τόσο από τους θετικιστές όσο και από τους φυσικοδικαιιστές νομικούς, που επιδίωκαν την άνευ άλλων όρων απόλυτη θεμελιωσιμότητα της φιλελεύθερης πολιτειακής δικαιωματοκρατίας. Στο πλαίσιο, όμως, μιας διεθνούς έννομης τάξης που δεν είναι, τουλάχιστον ακόμη, σε θέση να διατυπώσει με ακρίβεια ένα γενικά αποδεκτό σκληρό θετικονομικό πλαίσιο άσκησης της υπερεθνικής εξουσίας, η προσφορότητα της διασύνδεσης της κυριαρχίας με την κατάσταση ανάγκης εμφανίζεται όχι μόνο θεμιτή, αλλά και ιστορικά θεμελιωμένα. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι, συνειδητά ή ασυνείδητα, η σημερινή υπερεθνική ηγεμονία εγκαθιστά κατά κανόνα στο επίκεντρο του δικαιωτικού της λόγου επιχειρήματα και εκλογικευτικές γραμμές που έχουν ήδη δοκιμασθεί αποτελεσματικά στο εσωτερικό

50. Ο κλασικός αυτός ορισμός με τον οποίο ανοίγει η «Πολιτική Θεολογία», είναι δύσκολο να αποδοθεί σε άλλη γλώσσα εξαιτίας της διπλής σημασίας της λέξης «über» (την οποία μπορούμε να αποδώσουμε με το «για»). Η λέξη αναφέρεται ταυτόχρονα τόσο στη δυνατότητα εκτίμησης του πότε και υπό ποιες προϋποθέσεις υπάρχει έκτακτη συνθήκη, όσο και στον τρόπο χειρισμού και αντιμετώπισης της. (Carl Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Duncker & Humblot, Βερολίνο 1922). Παραπέμπω στη γαλλική μετάφραση *Theologie politique*, Gallimard, Παρίσι 1988, σ. 15.

51. Το ζήτημα της «κατάστασης ανάγκης» έχω ήδη επεξεργασθεί από μιαν άλλη σκοπιά στο *Περιπέτειες σημασιών. Η εξουσία ως λαός και ως έθνος*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

των έννομων τάξεων κατά τη μακρά ιστορική διαδικασία που, τελικώς, οδήγησε στη θέσπιση και τελική αποκρυστάλλωση των σύγχρονων κρατών δικαίου.

Υπό την έννοια αυτή, θα πρέπει επίσης να θυμηθούμε ότι ο Ψυχρός Πόλεμος είχε λειτουργήσει στο ιδεολογικό και κανονιστικό επίπεδο με τη μορφή μιας *ονοματισμένης διαρκούς κατάστασης ανάγκης*. Ως εν τελευταία αναλύσει «υπεύθυνη» για την προστασία του ελεύθερου κόσμου ενάντια στις μόνιμες σοβιετικές απειλές, η μόνη εναπομένουσα φιλελεύθερη υπερδύναμη αποκτούσε σχεδόν «επισήμως» και, εν πάση περιπτώσει, ατύπως την αρμοδιότητα να δρα περίπου κατά το δοκούν, ακόμη και εάν δεν εμφανίζονταν άμεσος κίνδυνος επίθεσης από τον εχθρό.⁵² Αυτή ήταν η ιδεολογική βάση του ΝΑΤΟ και του ΣΕΑΤΟ, αλλά και των σχεδίων Τρούμαν και Μάρσαλ μέσα από τα οποία δομήθηκε η πρώτη φάση της αμερικανικής ηγεμονίας. Η ίδια η διαίρεση του κόσμου σε δύο περίπου ισοσθενή στρατόπεδα που αλληλοϊποβλέπονταν, αλληλοϊπονομεύονταν και αλληλοαπειλούνταν επί μονίμου βάσεως οδηγούσε, έτσι, περίπου νομοτελειακά, στην αντικειμενική και αναμφισβήτητη «συγ-κυριαρχία» των δύο υπερδυνάμεων στους αμοιβαία οριοθετημένους κόλπους των συνασπισμών των οποίων ηγούνταν.⁵³ Όπως ακριβώς στη φιλελεύθερη Δύση, οι ΗΠΑ δεν αντιμε-

52. Είναι αυτονόητο το «δικαίωμα» ευθείας στρατιωτικής απάντησης σε οποιονδήποτε δεχθεί απρόκλητη επίθεση. Η έννομη και ηθική δικαίωση της «νόμιμης άμυνας» δεν μπορεί ποτέ να αμφισβητηθεί από κανέναν. Όμως, η επίκληση της άμυνας τελεί εκ των πραγμάτων υπό περιορισμούς: ο αμυνόμενος πρέπει να έχει ο ίδιος υποστεί μιαν επίθεση η οποία εξακολουθεί να είναι *παρούσα*. Έτσι, οι χρονικές και τροπικές παράμετροι της «αμυντικής αυτοδικίας» εμφανίζονται ασφυκτικές. Όταν, λοιπόν, επιθυμούν να βιαιοπραγήσουν ή να επιτεθούν αυτοκλήτως, οι εξουσίες τείνουν να προτιμούν να επικαλούνται την πολύ διασταλτικότερα ερμηνεύσιμη «κατάσταση ανάγκης».

53. Και ταυτοχρόνως επέτρεπε (ή, ίσως, και συνεπέφερε) την ανάδυση ενός συμπαιγούς τριτοκοσμικού «μπλοκ» που, κυρίως μετά το Μπαντούγκ, αναδείχθηκε σε τρίτο ανεξάρτητο πόλο της διεθνούς πολιτικής ισορροπίας. Εντελώς χαρακτηριστικά, όμως, μετά την πτώση του τείχους, ο πολιτικός Τρίτος Κόσμος κατέρρευσε περίπου εν μια νυκτί. Από τη στιγμή που ο διπολικός κόσμος έδωσε τη θέση του σε μια μονοπολική ηγεμονία, οι ουδέτεροι είναι πια αδύνατον να παίξουν έναν ισορροπιστικό ρόλο που προϋποθέτει τη συνεχή ευχέρεια να ανατρέπονται οι συμμαχίες άρα και οι ισορροπίες στα διεθνή fora. Τόσο στο επίπεδο της οργάνωσης όσο και στο επίπεδο της αναπαράστασης, οι «δυάδες» θα έχουν ίσως πάντα την τάση να μετασχηματίζονται σε «τριάδες». Αντίθετα, οι «μονάδες» περιτριγυρίζονται, συνήθως, αποκλειστικά από αδύναμους και εξαρτημένους δορυφόρους.

τώπιζαν μόνο αυτοβούλως τις ονοματισμένες έκτακτες καταστάσεις, αλλά χάραζαν επιπλέον και τη στρατηγική της αντιμετώπισής τους, έτσι και στην Ανατολή οι Σοβιετικοί επέβαλαν τη δική τους στυγνή τάξη αρκούμενοι στο να επικαλούνται χαωδώς την λενινιστικής προέλευσης θεωρία της μόνιμης καπιταλιστικής περικύκλωσης. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, η ιστορία απλώς επαναλαμβάνεται. Από την εποχή του Κιγκινάτου, οι έκτακτες συνθήκες είναι εκείνες που επιβάλλουν τη συγκέντρωση όλων των εξουσιαστικών αρμοδιοτήτων σε κάποια κυρίαρχη οντότητα ή σε κάποιον φορέα ή πρόσωπο που, στο όνομα ακριβώς της σοβούσας απειλής, καλείται να αποφασίζει ελευθέρως. Και γι' αυτό, ακριβώς, και όλες οι εξουσίες έχουν την τάση να τις επικαλούνται συνεχώς.⁵⁴

Με την κατάρρευση του τείχους, όμως, όλα άλλαξαν. Εν μια νυκτί, η σχετική ισοσθένεια μετατράπηκε σε απόλυτη *δυσσυμμετρία* δυνάμεων ανάμεσα στη μόνη πλέον πραγματική κοσμοδύναμη και σε όλους τους άλλους. Εξέλιπε έτσι, εξ αντικειμένου, η άδηλης έκβασης ψυχροπολεμική συνθήκη που νοηματίζονταν ως διαρκής κατάσταση ανάγκης. Και, ταυτοχρόνως, αποδυναμώθηκε η δικαίωση της πάγιας δυνατότητας και «αρμοδιότητας» της υπεύθυνης κυρίαρχης εξουσίας να ασκεί μονοπωλιακά και ανεξέλεγκτα την κυριαρχική της δυνατότητα «όταν και όπως χρειάζεται». Είναι, λοιπόν, εύλογο ότι η περίοδος 1989-2001 χαρακτηρίζεται από μια ασταθή και δυσανεκτική συνύπαρξη ενός εξακολουθητικά κυρίαρχου, αλλά όλο και πιο αμφισβητούμενου, συστήματος λήψης μονομερών αποφάσεων από τη μια μεριά, και των ανίσχυρων αλλά εύγλωττων ζηλωτών μιας διεθνούς έννομης τάξης η οποία, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, θα μπορούσε υποτίθεται να αναδιορθωθεί και πάλι πάνω σε έλλογα και πολυμερή δημοκρατικά θεμέλια, από την άλλη. Και γι' αυτό, ακριβώς, η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από μια αύξουσα εσωτερική ένταση ανάμεσα στα συμ-

(Πρβλ. J.A. Laponce, *Left and Right. The Topography of Political Perceptions*, Toronto University Press, Τορόντο κ.α. 1981, σ. 14 κ.ε.).

54. Η επίκληση «έκτακτων» περιστάσεων δεν περιορίζεται, βέβαια, στην κατά κυριολεξίαν κατάσταση ανάγκης. Είναι σαφές ότι τέτοια στοιχεία χαρακτηρίζουν τον καθημερινό πολιτικό λόγο όλων των εξουσιών όταν αντιμετωπίζονται οι τρέχουσες δυσκολίες της οποιασδήποτε διακυβέρνησης. Παγίως πλέον, οι αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις διασταυρώνουν τα ξίφη τους γύρω από την ερμηνεία των πάντα «δυσμενών συγκυριών» και την «ευθύνη» των κυβερνώντων για την αντιμετώπισή τους.

φέροντα της ηγεμονικής δύναμης και στις εξαγγελίες για μιαν άμωμη υπερεθνική νομιμότητα.

Μπορούμε, λοιπόν, να θεωρήσουμε ότι η περίοδος αυτή αποτελεί σημείο καμπής στην οργάνωση των διεθνών πραγμάτων. Ανοίγει μια εποχή ηγεμονίας δίχως κυριαρχία, μια εποχή όπου οι κάτοχοι του μονοπωλίου της υλικής δύναμης φαίνεται πια εκ πρώτης όψεως να ορρωδούν μπροστά στις ηθικές και πολιτικές προεκτάσεις της γυμνής χρήσης της αντικειμενικής τους ισχύος. Ένα τέτοιο πλαίσιο, όμως, αναδεικνύει τον ιστορικά μετέωρο χαρακτήρα της ίδιας της ηγεμονίας. Και υπό τις συνθήκες αυτές, δεν είναι δύσκολο για τους επίδοξους αυθέντες να συνειδητοποιήσουν ότι η ατέρμων αναπαραγωγή μιας εξουσίας την οποία φιλοδοξούν να μονοπωλούν επ' αόριστον δεν είναι ποτέ δυνατόν να διέρχεται μέσα από ένα εξωγενές ως προς την ίδια τη δύναμή τους δίκαιο. Είναι γεγονός ότι το μόνο δίκαιο που εξασφαλίζει την κυριαρχία είναι εκείνο που επιβάλλεται κατ' αποκλειστικότητα από τον ίδιο τον κυρίαρχο. Η κυρίαρχη βία δεν μπορεί, λοιπόν, να περιορίζεται σε οποιαδήποτε κατά κυριολεξίαν «αρμόδια» και νομοτυπη βία που θα της παρέχεται μόνιμα ή ευκαιριακά από ένα εξωγενώς προσδιοριζόμενο κανονισμό. Τέτοιες «πληρεξουσιότητες», άλλωστε, ουδέποτε παρέχονται εν λευκώ και πάντα είναι ανακλητές. Ο πραγματικός κυρίαρχος πιέζεται, λοιπόν, να θεσπίσει τον δικό του ανέκκλητο ηγεμονικό νόμο εις πείσμα ή και ενάντια στον οποιοδήποτε προϋφιστάμενο νόμο και να εγκαθιστά στο επίκεντρο του νέου δικαιοκράτους τη μόνιμη δυνατότητα άσκησης μιας κυρίαρχης νόμιμης, και μονοπωλιακά πλέον κατεχόμενης βίας που θα αξιολογείται αποκλειστικά και μόνον από τον ίδιο.⁵⁵

Με την αποδυνάμωση της ψυχροπολεμικής κατάστασης ανάγκης οι ΗΠΑ βρέθηκαν, λοιπόν, σε ένα ιστορικό σταυροδρόμι. Είτε θα ενέμεναν σε μια διαρκή και μακροπροθέσμως αλυσιτελή και καταλυτική για τα συμφέροντά τους διαπραγματεύση με το νόμιμο

55. Γράφει ο Βάλτερ Μπένγιαμιν: «Ως δημιουργός δικαίου η (κρατική) βία έχει διπλή λειτουργία. Η δημιουργία δικαίου μέσω της βίας κατατείνει να επιτύχει ως στόχο της εκείνο ακριβώς που επιδιώκεται να θεσπισθεί ως δίκαιο. Όμως, από τη στιγμή που θεσπίζεται το επιδιωκόμενο δίκαιο, αντί να απολακτισθεί η βία, καθίσταται κατά κυριολεξίαν δημιουργός δικαίου. Στο όνομα της εξουσίας, δεν εγκαθίσταται ένας δικαιοκράτης απελευθερωμένος και ανεξάρτητος από τη βία, αλλά ένα δίκαιο που παραμένει εγγενώς αλληλένδετο και ομοούσιο με αυτή τη βία» (Walter Benjamin, «Critique de la violence», στο *Oeuvres I*, Gallimard, Παρίσι 2000, σ. 235-236). Βλ., επίσης, Michel Foucault, *Il faut défendre la société*, ό.π., σ. 96).

και αποδεκτό μεν, αλλά εντελώς ανενεργό «εξωγενές» συνάμα και θνησιγενές καθεστώς του ΟΗΕ, είτε θα έλυναν το ζήτημα διά της υλικής, ιδεολογικής και συμβολικής σπάθης. Πολλώ μάλλον που, με την πάροδο του χρόνου, το έρπον πολιτικό αδιέξοδο μιας μεταβατικής ηγεμονίας δίχως όνομα και χωρίς επικυριαρχικές υπεραρμοδιότητες εντεινόταν. Κατ' ανάγκη, λοιπόν, από τη στιγμή που δεν έμπαινε πια θέμα κατάστασης διαρκούς ανάγκης, επανερχόταν και το αίτημα για μian εξωγενή ως προς τον ηγεμόνα οικουμενική άρα και «διαρκώς διαπραγματεύσιμη νομιμότητα». Ειρωνικά, η τεράστια και πρωτόγνωρη «δυσ-συμμετρία» δυνάμεων και η εξ αντικειμένου έλλειψη οποιασδήποτε δυνατότητας τελεσφόρου αντίστασης στην υπερδύναμη αποδυνάμωνε συθέμελα το επιχείρημα μιας υπερκείμενης «έκτακτης ανάγκης». Οι εξ ορισμού, πλέον, τρέχουσες «κανονικές» περιστάσεις, που προκλητικά ή απρονόητα ονομάστηκαν «τέλος της ιστορίας», οδηγούσαν στη διάχυτη πεποίθηση ότι οποιαδήποτε αυθαίρετη ηγεμονική πρόθεση και δράση δεν είναι μόνον ευθέως παράνομες και επικίνδυνες αλλά και ιστορικά περιττές. Μια ευτυχισμένη ανθρωπότητα που φαίνεται να ξεπερνά τις δύσβατες ατραπούς της ιστορίας δεν μπορεί να έχει ανάγκη ούτε την κυριαρχία, ούτε τη θεσπισμένη ηγεμονία.

Αν, λοιπόν, τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 εγκαινιάζουν μια νέα εποχή, αυτό δεν οφείλεται μόνον σε αυτή καθεαυτή τη φρικαλεότητά τους. Πολύ σημαντικότερο, ίσως, είναι το γεγονός ότι η τρομοκρατική επίθεση επέτρεψε (ή, ίσως, και επέβαλε) τη ρητή και συνειδητή «επανεκκίνηση» μιας ιστορίας που φαινόταν να έχει προσωρινά ανασταλεί.⁵⁶ Ευλόγως λοιπόν, υπό τις νέες κυριολεκτικά ουρανόπεμπτες συνθήκες, η ηγεμονία θα διεκδικήσει και πάλι την αναφαίρετη ευχέρειά της να αποφασίζει και να δρα κυριαρχικά τόσο για το χαρακτηρισμό της «έκτακτης συνθήκης» όσο και τους τρόπους μονομερούς χειρισμού και αντιμετώπισής της. Ακόμη μία φορά, η ιστορία έδινε απτά δείγματα της πανουργίας της: απρόσμενα, οι «παράπλευρες συνέπειες» της καταλυτικής δομικής υπεροπλίας της υπερδύναμης φαινόταν να έχουν συμβάλει αποφασιστικά σε μian ανήκουστη «υπερ-προσαρμογή» των μορφών αντίστασης και απειλής που πάντα ελλόχευαν. Μη έχοντας πλέον τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν κλασικά όπλα στο πλαί-

56. Προβλ. Παναγής Παναγιωτόπουλος, *Το γεγονός. Βαναυσότητα, πόλεμος και πολιτική μετά την 11η Σεπτεμβρίου*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ. 64-67.

σιο ενός παραδοσιακού πολέμου, οι αμετανόητοι αντίπαλοι των ΗΠΑ αποφάσιζαν να μετατοπίσουν εντελώς το πεδίο της αντιπαράθεσης επιλέγοντας τα νέα, ακόμη πιο φρικιαστικά «όπλα» και τις νέες ανήκουστες μορφές ένοπλης αναμέτρησης που «άρμοζαν» στις νέες περιστάσεις. Από καθαρά λογική άποψη, μάλιστα, οι αντιδράσεις αυτές θα μπορούσαν εκ των υστέρων να θεωρηθούν ως απολύτως αναμενόμενες.

Είναι, πράγματι, προφανές ότι αν οι στρατιωτικά απυρόβλητες μαζικές κοινωνίες της εποχής μας εξακολουθούν να είναι σε κάποιο σημείο τρωτές, αυτό συμβαίνει στο πλαίσιο των πολλαπλών και ολοένα και πιο ευαίσθητων δικτύων που εξασφαλίζουν την καθημερινή τους λειτουργία.⁵⁷ Μοιραία, λοιπόν, η απειλή της αποδιοργάνωσης και καταστροφής των δικτύων αυτών in situ φέρνει ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό μπροστά στο φάσμα της πλήρους κατάρρευσης. Επιπλέον, και αν ακόμη η υψηλή εκτεχνίκευση του πολέμου είναι, εκ πρώτης όψεως, μονομερής, τίποτε δεν μπορεί να εμποδίσει οποιονδήποτε να περισυλλέγει, δίχως να γίνεται αντιληπτός, τα τοις πάσιν διαθέσιμα τεχνολογικά ψίχουλα και απόβλητα και να τα στρέψει, στη συνέχεια, κατά του ηγεμόνα. Είναι γεγονός ότι στην εποχή της μαζικής επικοινωνίας, η υπερεπικρατειακή διάχυση της τεχνολογικής γνώσης και των εφαρμογών της μέσω διαδικτύου, και όχι μόνον,⁵⁸ εμφανίζεται καταρχήν όχι μόνον αδιαίρετη,⁵⁹ αλλά και εύκολα διαδόσιμη. Ειρωνικά, λοιπόν, επιστρέ-

57. Πρβλ., Π. Κονδύλης, *ό.π.*, σ. 376 κ.ε.

58. Παραδόξως, η ίδια η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δεν συνεπέφερε μόνον τη «συγκέντρωση» της τεχνολογικής υπεροπλίας αλλά και την ταυτόχρονη «αποκέντρωσή» της μέσω της νέας «ελευθέρης» αγοράς του συσσωρευμένου αλλά πλέον πολιτικά άχρηστου οπλισμού της.

59. Και γι' αυτό ακριβώς είναι αδύνατον να λειτουργήσει οποιοσδήποτε έλεγχος της διάχυσης των τεχνολογιών δίχως συνεχή πολιτική παρέμβαση, δίχως δηλαδή τη δυνατότητα βίαιας καταστολής των αντιφρονούντων. Το μονομερές τεχνολογικό μονοπώλιο των ευρισκόμενων στην αιχμή του δόρατος δεν εξασφαλίζει παρά μόνον μια μικρή ή μεγάλη χρονική υστέρηση των επίδοξων ανταγωνιστών και μιμητών. Αλλά οι ρυθμοί της γνωσιακής και τεχνολογικής διάχυσης επιταχύνονται όλο και περισσότερο, με το διαδίκτυο να καθιστά τους ελέγχους όλο και λιγότερο τελεσφόρους. Από την άποψη λοιπόν αυτή, η «γνώση» λειτουργεί όπως το κεφάλαιο. Η ορμή των νομέων της γνώσης προς μίαν άνευ όρων και ορίων σφύρωση και αξιοποίηση της δεν μπορεί να ελεγχθεί παρά μόνον με αυστηρά κατασταλτικά μέτρα που, όμως, συνήθως, οδηγούν στην προσωρινή τους «κατάδυση» στα άστυλα μιας παρανομίας που θα τους επιτρέπει αργότερα να αναγεννηθούν από την τέφρα τους.

φουμε στην καθολική πλέον μη προβλεψιμότητα μιας απελευθερωμένης πλέον τεχνολογικής βίας και των σωρευτικών εφαρμογών της, όπως ακριβώς το επισήμανε η Hanna Arendt.⁶⁰ Και, έτσι, η ιστορία και η βία επανήλθαν ακάθεκτες.

Παραδόξως, λοιπόν, εν μία νυκτί, η απαγορευτική και εγγενώς αποτρεπτική «δυσ-συμμετρία» των δυνάμεων μετατρέπεται σε μια πρωτόγνωρη «ασ-συμμετρία» ανάμεσα στον τυποποιημένο τρόπο δράσης της ηγεμονικής υπεροπλισμένης δύναμης και στην ευέλικτη και, αναμφισβήτητα, τελεσφόρο απάντηση των απανταχού υπερεπικρατειακών εχθρών της.⁶¹ Η εξέλιξη αυτή είχε, όμως, απρόσμενα πολιτικά αποτελέσματα. Σε πλήρη αντιδιαστολή με τη δομικά ελέγξιμη και εγγενώς ακίνδυνη δυσ-συμμετρία, που φαίνονταν να έχει αιχμαλωτίσει την ηγεμονία σε μια μόνιμη πλέον, άρα και κανονιστικά δεσμευτική «κανονικότητα», η απρόβλεπτη και απειλητική ασ-συμμετρία επανεγκαθιστά την απειλή, άρα και την «ανάγκη», στο επίκεντρο μιας εκ νέου συγκρουσιακής άρα και, εν δυνάμει, εκρηκτικής πραγματικότητας. Και έτσι, η επίκληση των έκτακτων περιστάσεων εμφανίζεται εκ πρώτης όψεως απολύτως αν όχι κανονιστικά «δικαιολογημένη», τουλάχιστον ιστορικά αναμενόμενη. Στο όνομα της ανάγκης, είναι φυσικό η ηγεμονία να θεωρεί ότι μπορεί και πάλι να κηρύσσει τον πόλεμο, να αναγνωρίζει και να ονομάζει τις έκτακτες περιστάσεις και να επιφυλάσσει στον εαυτό της το δικαίωμα να δρα ανεξάρτητα από οποιοδήποτε προηγούμενο νόμο και οποιαδήποτε συμβατική δέσμευση. Και στο μέτρο, ακριβώς, που ο νέος απειλητικός πολέμος εμφανίζεται μυστικός, ανώνυμος, κρυφός και απρόβλεπτος τόσο σε ό,τι αφορά τα μυστικά όπλα που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθούν όσο και σε ό,τι αφορά τον τόπο και τον χρόνο μιας πάντα επικείμενης επίθεσης, η πολεμική επιφυλακή θα πρέπει να είναι όχι μόνον αδέσμευτη αλλά και *διαρκής*.⁶²

60. Hannah Arendt, *Περί βίας*, εισαγωγή-μετάφραση Βάνα Νικολαΐδου-Κυριακίδου, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2000, σ. 67.

61. Για το ζήτημα αυτό βλ. αντί άλλου τις εν πολλοίς προφητικές παρατηρήσεις του Pierre Hassner, *La violence et la paix. De la bombe atomique au nettoyage chimique*, Seuil, Παρίσι 2000. Βλ., επίσης, Παναγιώτης Κονδύλης, *ό.π.*, και του ίδιου, *Από τον 20ό στον 21ο αιώνα*, Θημέλιο, Αθήνα 1998.

62. Αυτήν την έννοια ακριβώς έχει η δήλωση του προέδρου Μπους του νεότερου ότι ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας θα είναι μακρός. Πιο συγκεκριμένος ακόμη ήταν ο αντιπρόεδρος Τσένεϊ όταν προέβλεπε ότι «είναι πιθανό οι ΗΠΑ να αναπτύξουν στρατιωτική δράση εναντίον 40 ή 50 χωρών σε έναν πόλεμο που είναι

Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι η μετατροπή της λειτουργίας της αμερικανικής ηγεμονίας σε «ηγεμονία έκτακτης ανάγκης»⁶³ φαίνεται να αναπαράγει, σε ένα ευρύτερο επίπεδο, ορισμένα χαρακτηριστικά του κράτους έκτακτης ανάγκης του ευρωπαϊκού Μεσοπολέμου.⁶⁴ Η αυξανόμενη αυτονομία της αμερικανικής εκτελεστικής εξουσίας, τόσο από τις εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές της συνιστώσες, όσο και από τις άλλες χώρες εμφανίζεται ταυτόχρονα με την επιδίωξη του περιορισμού της (σχετικής) αυτονομίας των κύριων ιδεολογικών μηχανισμών. Όσο ποτέ άλλοτε στο πρόσφατο παρελθόν για παράδειγμα, επιχειρείται να επιβληθεί μια (αυτο)λογοκρισία των ιδιωτικών μαζικών μέσων ενημέρωσης που καλούνται να στηρίζουν άνευ ετέρου τον αμερικάνικο τρόπο ζωής και να καταδικάζουν κάθε υποψία «αντιαμερικανισμού».⁶⁵ Ταυτόχρονα, η προσβολή των κατεστημένων ατομικών δικαιωμάτων μέσω της γενικής παρακολούθησης του πληθυσμού έχει γενικευθεί, ενώ η φυσική καταστολή έχει και αυτή φθάσει σε πρωτοφανή επίπεδα, γεγονός που αποκτά την ιδιαίτερη σημασία του από το ότι η κυρίαρχη ιδεολογία φαίνεται όχι μόνον να νομιμοποιεί τα οποιαδήποτε «έκτακτα μέτρα», αλλά και να υποθάλλει τη «συμπλήρωσή» τους από ιδιωτικά οργανωμένες παραστρατιωτικές οργανώσεις που στρέφονται αδιακρίτως εναντίον των ξένων, των Αράβων, κλπ.

Με αυτήν την έννοια, η «έκτακτη ανάγκη» αναδεικνύεται πλέον σε θεμελιώδη ιδεολογική συνιστώσα όχι μόνον των όρων της πολι-

πιθανόν να διαρκέσει περισσότερο από μισόν αιώνα» (αναφέρεται στο Michael Ratner, «War on Terrorism or War on Liberty», στο Stanley Aronowitz - Heather Gautney, *Implicating Empire. Globalization and Resistance in the 21st Century World Order*, Basic Books, Νέα Υόρκη 2003, σ. 33). Οι πολιτικές συμπαραδηλώσεις είναι σαφέστατες: ρητά, πλέον, συνομολογείται ότι στο προβλεπτό μέλλον η στρατηγική των ΗΠΑ θα κατατείνει αυτονόητα στην εμπέδωση και ενίσχυση της απόλυτης κυριαρχίας της σε ολόκληρο τον πλανήτη.

63. Πρβλ. τα άρθρα των Andrew Arato, «Constitutional Dictatorship?», και William Schaerman, «Against Executive Prerogative», σε ειδικό τεύχος με τον τίτλο «Politics of Emergency», στο *Constellations. An International Journal of Critical and Democratic Theory*, τόμ. 9, τχ. 4 (Δεκέμβριος 2002).

64. Βλ. Nicos Poulantzas, *Fascisme et dictature. La troisième internationale face au fascisme*, Maspero, Παρίσι 1970, σ. 344-346.

65. Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα έχει επισύρει τη μνήμη ενός ευρύτατου κύκλου διανοουμένων και καλλιτεχνών, με πρωτοστάτη τον Νόαμ Τσόμσκι που καταγγέλλει ασταμάτητα τη ραγδαία επικράτηση αυτής της επιβεβλημένης μονόδρομης σκέψης στα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης.

τικής κυριαρχίας αλλά επίσης και της καθημερινής λειτουργίας της «κοινωνίας των πολιτών». Στο όνομα της ανάγκης, αναλαμβάνονται όλο και περισσότερες «ιδιωτικές» πρωτοβουλίες που συνεργούν στην «αυτο-παν-κατόπτευση» και στον κοινωνικό έλεγχο των οποιωνδήποτε αντιφρονούντων ή εκκεντρικών. Βαθμιαία, λοιπόν, οι καταστέλλόμενοι και αστυνομευόμενοι ταυτίζονται εν δυνάμει με τους καταστέλλοντες και αστυνομεύοντες, συμβάλλοντας έτσι αποφασιστικά στην αύξουσα διάβρωση της θεμελιώδους φιλελεύθερης διάκρισης ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία. Και, έτσι, οδηγούμαστε πλησιίστιοι σε νέες μορφές εκούσιας συλλογικής σύμπραξης μιας μεγάλης μερίδας των κοινωνιών με έναν «Μεγάλο Αδελφό» ο οποίος, όμως, αντί να επιβάλει την πανταχού παρούσα θορυβώδη καταπιεστική παρουσία του εκ των άνω, κατορθώνει να κρύβεται πίσω από τα νέα δεδομένα που εγκαλούν προς την κατεύθυνση μιας συνειδητής υποχώρησης της δικαιωματοκρατικής έπαρσης των πολιτών. Το πανίσχυρο μέχρι πρότινος ιδεολόγημα της μόνιμης «δημοκρατικής εγρήγορσης» υποχωρεί μπροστά στον φетиχισμό της «ασφάλειας». Τέτοιες είναι οι διαφαινόμενες εξελίξεις στους κόλπους των σφραγισμένων από την τρομοκρατική απειλή δυτικών κοινωνιών. Αυτό, βέβαια, δεν δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό τους ως «ολοκληρωτικών» με την κλασική έννοια που προσδίδεται στον όρο. Όμως, η εντεινόμενη αυταρχικότητα της κυριαρχίας διεισδύει πλέον στις δημοκρατικές συνειδήσεις των απανταχού πολιτών που δεν αντιστέκονται περισσότερο από ό,τι το βούτυρο στο μαχαίρι. Αυτό ακριβώς είναι ίσως και το μείζον πρόβλημα των συγχρόνων δυτικών δημοκρατιών: όλα συμβαίνουν ως εάν μετασχηματίζονταν, βαθμιαία, σε «δημοκρατίες διαρκούς έκτακτης ανάγκης».

8. Η ΝΕΑ ΚΥΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι συγκεκριμένες προεκτάσεις της νέας αυτής απόλυτης κυριαρχικής βούλησης είναι πολλαπλές. Θα επιχειρήσω, λοιπόν, εν κατακλείδι μιαν εντελώς ενδεικτική απαρίθμηση θεμάτων στα οποία η αμερικανική εκτελεστική εξουσία διεκδικεί πλήρη και αποκλειστική αρμοδιότητα. Έτσι,

1. Θεσπίζεται η αναφαίρετη δυνατότητα των ΗΠΑ να αποφασίζουν κυριαρχικά σε πλανητικό επίπεδο για το τι μπορεί να σημαί-

νουν και τότε συντρέχουν πράγματι έκτακτες περιστάσεις, άρα και υπό ποίους όρους μπορεί να λαμβάνονται κάθε λογής έκτακτα μέτρα και να κηρύσσεται μονομερώς ο πόλεμος. Στα νέα πλαίσια, το προκαταρκτικό ερώτημα για τη νομιμότητα του πολέμου λύνεται κυριολεκτικά διά της σπάθης. Εφεξής, δεν τίθεται καν το ζήτημα μιας ενδεχόμενης αντίφασης ανάμεσα στις κατά τόπους εθνικές κυριαρχίες και στις οικουμενικά ισχύουσες ηθικές και νομικές αρχές, ένα ζήτημα που απασχόλησε, όπως είδαμε, βαθύτατα όχι μόνο τη θεωρία των διεθνών σχέσεων αλλά και τον ΟΗΕ. Ρητά πλέον, η ηγεσία των ΗΠΑ διεκδικεί την πλήρη υπερεπικρατειακή αρμοδιότητα να παρεμβαίνει ένοπλα σε κάθε στιγμή, σε ολόκληρο τον πλανήτη και επί όλων των κατοικιών.⁶⁶ Και έτσι, η οποιαδήποτε ανάγκη νομικής στάθμισης παρακάμπτεται τελείως μέσα από τον νέο αφετηριακό ηγεμονικό ντσειζιονισμό. Στο μέτρο που αρκείται να δηλώνει πως «απειλείται» –και δίχως καν να χρειάζεται να τεκμηριώσει τη συγκεκριμένη αξιολογία της υποτιθέμενης απειλής που προκύπτει από εξ ορισμού «έγκυρες», αλλά πάντα απόρρητες άρα και μη επιλαθεύσιμες, πηγές και πληροφορίες–, η κυρίαρχη δύναμη διεκδικεί αυτοβούλως το μονομερές δικαίωμα να επιλέγει ανά πάσα στιγμή οποιαδήποτε χώρα ως εχθρό, με μιαν απλή απόφαση του Προέδρου. Εφεξής, όλα συμβαίνουν ως εάν το αμερικανικό εσωτερικό δίκαιο αναδεικνύεται ως οικουμενικά δεσμευτικό. Εξ ορισμού πλέον, έκτακτες συνθήκες μπορεί να διαγιγνώσκονται ως συντρέχουσες παντού και πάντα, οπότε και εάν το αποφασίσει η κυρίαρχη δύναμη. Οι ΗΠΑ διατηρούν συνεπώς το απόλυτο δικαίωμα να αποστασιοποιούνται και να καταστρατηγούν οποιοδήποτε άλλο εξωγενή κανόνα δικαίου, ακόμη και όταν ο κανόνας αυτός αναφέρεται στις θεμελιώδεις προδιαγραφές των διεθνών σχέσεων. Οι κυρίαρχοι γνωρίζουν καλά ότι, όπως έλεγε ο Καρλ Σμιτ, «δεν χρειάζεται να έχει κανείς δίκιο για να δημιουργεί δίκαιο».⁶⁷

2. Προέκταση της νεοπροσδιοριζόμενης κυριαρχίας είναι η, πρωτοφανής στα χρονικά των συγχρόνων διεθνών σχέσεων, «απαγόρευση της ουδετερότητας». Η χιλιοειπωμένη φράση του προέδρου Μπους «όποιος δεν είναι φίλος μας, είναι εχθρός μας» αποτελεί πολύ περισσότερο από μιαν ευκαιριακά άτυχη διατύπωση. Απηχεί

66. Οι νέοι ηγεμόνες δεν ακολουθούν, όμως, το παράδειγμα της αυτοκρατορικής Ρώμης, αφού οι πραγματικοί «υπήκοοι» τους δεν θα αναγνωρισθούν ποτέ ως πολίτες με δικαιώματα.

67. *Theologie politique*, γαλλική μετάφραση, Gallimard, Παρίσι 1988, σ. 24.

ρητά μιαν αντίληψη που αντιστοιχεί σε μιαν πρόσληψη των διεθνών σχέσεων σε οικουμενική κλίμακα ως, εξ ορισμού και εν πάση περιπτώσει, μονομερώς θεσπίσιμων και ως άνευ όρων υποκειμένων στην κυρίαρχη βούληση. Έτσι, όμως, η άσκηση της κυριαρχίας επεκτείνεται στον απόλυτο έλεγχο των όρων της συμμετοχής στο πλανητικό στερέωμα, που αναδεικνύεται πλέον σε ένα δομημένο σύστημα από όπου όχι μόνον δεν προβλέπεται «έξοδος» αλλά και δεν συγχωρείται καν «φωνή».⁶⁸ Εν δυνάμει, τα «ελεύθερα κράτη» στερούνται ακόμη και από τις στοιχειώδεις, κατά Ισάια Μπέρλιν, «αρνητικές ελευθερίες» τους. Για πρώτη φορά, οι ανεξάρτητες χώρες δεν πρέπει να έχουν πια την ευχέρεια ούτε να σιωπούν ούτε να «απέχουν» θεαματικά από τις διεθνείς συγκρούσεις. Και υπό τις σημερινές συνθήκες αυτό είναι απολύτως εύλογο: για μια κυρίαρχη δύναμη που επιδιώκει να κατοχυρώσει ένα *ex officio* μονοπώλιο βίας, δεν μπορεί να τίθεται θέμα ελεύθερης δημοκρατικής οργάνωσης των διεθνών σχέσεων μέσω και διά της δυνατότητας της κάθε χώρας να αποφασίζει κυριαρχικά για τη συλλογική της στάση σε ζητήματα που ενδιαφέρουν ευθέως την ηγεμονική εξουσία. Το άλλως αυτονόητο στη διεθνή πρακτική «δικαίωμα της ουδετερότητας»⁶⁹ ισχύει πλέον μόνον υπό τον όρο ότι θα παραχωρείται ρητά ή σιωπηρά, ίσως μάλιστα και μόνον *ad hoc*, από τους νέους επικυρίαρχους. Στη νέα εμπόλεμη κατάσταση δικαιούται, λοιπόν, να παραμένει κανείς αμέτοχος μόνον κατά παραχώρηση⁷⁰ ή κατά συγγνώμη.

68. Πρβλ., Albert O. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Harvard University Press, 1990 (ελλ. έκδοση Παπαζήσης, 2002).

69. Ανέκαθεν, βέβαια, η «ουδετερότητα» παραβιάζοταν εν καιρώ πολέμου, με κλασικότερο παράδειγμα τη γερμανική επίθεση κατά του Βελγίου στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σήμερα, όμως, η ουδετερότητα δεν παραβιάζεται για να ανατρέψει τις στρατιωτικές ισορροπίες υπέρ μιας δύναμης, αλλά εβιάζεται με στόχο να εξαναγκασθούν οι ουδέτεροι να συμπαραταχθούν, συνήθως ανενεργά άρα και απλώς *συμβολικά*, σε πολέμους στους οποίους δεν συμβάλλουν αλλά και που δεν τους αφορούν. Με αυτήν την έννοια, η πλήρης δισυμμετρία των δυνάμεων συνεπάγεται την πλήρη στρατηγική αποδυνάμωση της σημασίας των ουδετεροτήτων.

70. Αυτό ακριβώς συμβαίνει σε ό,τι αφορά τις «υπεράκτιες» χώρες που «εξαργυρώνουν» την τυπική ανεξαρτησία τους με την παραίτησή τους από τη δοτή πολιτική τους αυτονομία. Τα «πλυντήρια» δεν είναι τίποτε άλλο από πλασματικές νομικοπολιτικές κατασκευές που απαλλάσσουν από την υποχρέωσή τους να σέβονται τους επίσημους διεθνείς συναλλακτικούς κανονισμούς με τις ευλογίες των ηγεμόνων και όταν βέβαια κάτι τέτοιο δεν έρχεται σε αντίθεση με τα συμφέροντά τους. Υπό την έννοια αυτή λοιπόν, η ανεξαρτησία αποτελεί «ψευδοθεσμό». Έτσι

3. Έχοντας αποφασίσει κυριαρχικά για την κήρυξη μιας οικουμενικής εμπέλειας «κατάστασης ανάγκης», η ηγεμονική δύναμη διατηρεί τη συνακόλουθη ευχέρεια να τέμνει μονομερώς σε ό,τι αφορά όλα τα νομικά και πραγματικά ζητήματα μέσα από τα οποία θα αντιμετωπισθούν οι «έκτακτες περιστάσεις» σε οικουμενική πλέον κλίμακα. Με αυτόν τον τρόπο, όμως, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για τη θέσπιση νέων δικαιοκτών κανόνων που συμπληρώνουν, αναθεωρούν ή και ανατρέπουν τελείως όχι μόνο το κανονιστικά ατελές έννομο καθεστώς των διεθνών σχέσεων αλλά και τις κατεστημένες συντεταγμένες των απανταχού εσωτερικών δικαίων. Υπό τον μανδύα ενός νέου και εκ των άνω επιβεβλημένου δικαίου έκτακτης ανάγκης, θεσπίζεται ένα νέο μονομερές «δίκαιο του πολέμου» που αναδεικνύεται ταυτοχρόνως και ως εξίσου μονομερές «δίκαιο της ειρήνης». Έτσι, επιλύεται κυριαρχικά το εγγενώς αμφιλεγόμενο ζήτημα υπό όρους «αναγκαιίας» προσβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έστω και αν η επιβολή της βούλησής τους εκτός συνόρων παραμένει (ακόμη;) προβληματική, οι ΗΠΑ αποφασίζουν μονομερώς για την (έστω μερική και επιλεκτική) αναστολή του *habeas corpus* και του αναφαίρετου δικαιώματος στον φυσικό δικαστή, για μιαν ενδεχόμενη αναδρομική ισχύ των κανόνων δίωξης και καταστολής, για τον τρόπο λειτουργίας της έκδοσης, για τον ορισμό και τους όρους προσωρινής(;) κράτησης των φερόμενων ως «υπόπτων», για την προστασία της ιδιωτικότητας και της ιδιωτικής ζωής και για πολλές άλλες θεμελιώδεις ελευθερίες που αποτελούν κοινό κτήμα του δυτικού νομικού πολιτισμού. Ταυτοχρόνως, η ίδια προστάτιδα των απανταχού δικαιωμάτων δύναμη επιφυλάσσει στον εαυτό της τη διαρκή και αναφαίρετη ευχέρεια να κρίνει μονομερώς σε ό,τι αφορά το είδος και τη μορφή των τυχόν «απαράδεκτων» προσβολών ανθρωπίνων δικαιωμάτων από «άλλους» έτσι ώστε να δικαιολογηθεί μια ένοπλη παρέμβαση υπέρ των θιγόμενων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, ολοκληρώνεται ο κύκλος: η κυρίαρχη δύναμη αποφασίζει κυριαρχικά για τη σχετική σημασία, την αμοιβαία στάθμιση και την πολιτική εφαρμοσιμότητα και απαιτητότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

ακριβώς, ενώ το «απόρρητο» των οικονομικών και χρηματιστηριακών ασύλων παραμένει σε ισχύ σε ό,τι αφορά τις παραβάσεις των κανόνων του διεθνούς ποινικού δικαίου, άρθηκε περίπου αυτομάτως όταν τέθηκε θέμα δίωξης των υπερεθνικών «πολιτικών εγκλημάτων».

στην κλίμακα της οικουμένης. Σε μιαν αξιωματικά δικαιωματοκρατική κοινωνία αναδεικνύεται σε μοναδικό εγγυητή, ευπροσήγορο πάτρωνα⁷¹ αλλά και κυνικότατο σταθμιστή της κατά τεκμήριον ύπατης αξιακής αφηρησίας της οικουμενικής κοινωνικής οργάνωσης. Και, έτσι, μπορεί ανενδοίαστα και σε κάθε στιγμή να αξιολογεί, να σταθμίζει και να αναλύσει ζώντες και νεκρούς, να κρίνει δηλαδή –ενδεχομένως ακόμη και με την απαράμιλλη κομψότητα του ύφους της κυρίας Madeleine Albright–, αν η «θυσία» των οπωινδήποτε θυμάτων «αξίζει τον κόπο».

4. Στο ίδιο ακριβώς ευρύτερο πλαίσιο, η κυρίαρχη δύναμη θεσπίζει κυριαρχικά τους όρους ενός νέου «δικαίου του πολέμου» με οικουμενική προφανώς εφαρμοσιμότητα. Έτσι, πέραν από την αυτονόητη ευχέρεια κήρυξης, διεξαγωγής και ολοκλήρωσης των πολεμικών επιχειρήσεων, οι ΗΠΑ ορίζουν τη νομική έννοια του κατά καιρούς εχθρού ή εμπόλεμου, οριοθετούν τις εχθρικές χώρες ή «ομάδες» και προσδιορίζουν ποια άτομα θεωρούνται «μέλη των ομάδων» αυτών θεσπίζοντας, ταυτόχρονα, ενδεχομένως, και την «αντικειμενική» τους ευθύνη ανεξάρτητα από την ατομική τους εμπλοκή, τον δόλο τους ή, ακόμη, και τη γνώση τους.

Επιπλέον, οι ΗΠΑ διατηρούν ρητά την ευχέρεια να αποφαίνονται μονομερώς εάν οι «εχθροί» αυτοί είναι «νόμιμοι» μαχητές, οπότε και μπορούν να αναγνωρίζουν την εφαρμοσιμότητα του ισχύοντος δικαίου του πολέμου και της σύμβασης της Γενεύης ή, εάν μπορούν να θεωρούνται ως εκ προοιμίου «παράνομοι» οπότε και παύουν αυτοδικαίως να υπάγονται σε οποιοδήποτε καθεστώς έννομης προστασίας των δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος της υπεράσπισης. Δημιουργούνται έτσι οι προϋποθέσεις για μιαν ιστορικά πρωτόφαντη «νομότυπη» κυριαρχική ταξινόμηση των εχθρών σε «κανονικούς εμπόλεμους», «παράνομους εμπόλεμους», κοινούς εγκληματίες, κατά τεκμήριο συνενόχους άμαχους και αθώα θύματα. Και δεν χρειάζεται να επιμένει κανείς στην πρωτογενή σημασία των εξουσιαστικών κατηγοριοποιήσεων που παράγουν έννομα αποτελέσματα, άρα εν τέλει και νέο «δίκαιο». Εκείνο που έχει σημασία είναι το γεγονός ότι, για όλα τα παραπάνω, αποφασίζει κυρίαρχα και ανέκκλητα ο πρό-

71. Πρβλ. Δημήτρης Μπελαντής, «Ανθρωπιστική επέμβαση και τρομοκρατία. Η Δύση ως εγγυητής της ελευθερίας και ασφάλειας;», στο Αντώνης Μανιτάκης - Ανδρέας Τάκης (επιμ.), *Τρομοκρατία και δικαιώματα. Από τη ασφάλεια του Κράτους στην ανασφάλεια δικαίου*, Σαββάλας, Αθήνα 2004, σ. 138.

εδρος των ΗΠΑ, δίχως την παραμικρή ανάμειξη των νομοθετικών και των δικαστικών αρχών.⁷²

5. Εν κατακλείδι, αξιοσημείωτη είναι η ρητή επιφύλαξη των ΗΠΑ ως προς το ενδεχόμενο της εφαρμογής του δικού τους οικουμενικής εμπέλειας ηγεμονικού δικαίου από τρίτες χώρες και εις βάρος αμερικανών υπηκόων. Με την ίδια ακριβώς έννοια που οι ΗΠΑ αρνούνται απερίφραστα να δεχθούν την ίδρυση ενός (εξ ορισμού μη απολύτως ελέγξιμου) διεθνούς ποινικού δικαστηρίου, διατηρούν το αποκλειστικό δικαίωμα της εφαρμογής του δικού τους δικαίου με τις δικές τους δυνάμεις και διαδικασίες έναντι πάντων και πασών. Αυτή η «*αυτοκρατορική ρήτρα διαφυγής*»⁷³ είναι η έσχατη διατράνωση μιας αδιαφιλονίκητης κυρίαρχης βούλησης. «Αυτό όμως», όπως εύστοχα υπογραμμίζει ο Κώστας Δουζίνας, «δεν πρέπει βέβαια να μας ξενίζει. Δεν πρόκειται για την υποκρισία της εξουσίας. Μπορεί να γίνει επίκληση της οικουμενικότητας (μόνον) εάν μία τουλάχιστον δύναμη δεν καλύπτεται από αυτήν και μπορεί να ορίσει τις παραμέτρους του οικουμενικού».⁷⁴ Η εξωγενής οικουμενική εμπέλεια ενός υπό δημιουργίαν κανονιστικού συστήματος δεν μπορεί, λοιπόν, ούτε να απάγεται, ούτε να αποδεικνύεται και, κυρίως, ούτε να επιβάλλεται δίχως την προσφυγή στις εξωσυστημικές παραμέτρους που επικαθορίζουν την ισχύ του. Οι ΗΠΑ βρίσκονται μέσα στον κόσμο των κανόνων την ίδια στιγμή που θεσπίζουν έξωθεν και μονομερώς τους κανόνες που διέπουν τον κό-

72. Στο νομικό επίπεδο, όλα τα παραπάνω προκύπτουν από τον πρόσφατο αντιτρομοκρατικό νόμο του 2001 που ψηφίστηκε σχεδόν ομόφωνα, υπό τον πρωτοφανή για νομοθέτημα βαρύγδουπο τίτλο «Uniting and Stengthening America to Intercept and Obstruct Terrorism» (γνωστό ως Patriot Act). Για τη νομική θεμελίωση της διεύρυνσης και της εξειδίκευσης των κυριαρχικών αρμοδιοτήτων του Προέδρου –δηλαδή μιας ανεξέλεκτης από οποιαδήποτε δικαστικά ή νομοθετικά όργανα ευχέρειας–, η πιο αξιόπιστη πηγή είναι ίσως οι επίσημες «οδηγίες» που δίνονται στον αμερικανικό στρατό. Αρκούμαι να παραπέμψω στο Scott Reid, Maj. U.S. Army, *Terrorists as Enemy Combatants. An Analysis of how the U.S. Applies the Law of Armed Conflict in the Global War on Terrorism*, Naval War College, Newport, R.I. 9/2/2004.

73. Χαρακτηριστικά «ηγεμονοκεντρική» είναι η θεμελίωση της επανειλημμένης άρνησης των ΗΠΑ να υπογράψουν διεθνείς δεσμευτικές συνθήκες πάνω στον ισχυρισμό της μη συμβατότητας οποιωνδήποτε εξωγενών δεσμεύσεων προς το Σύμφωνο των ΗΠΑ. Τέτοιες, όμως, νομικές ασυμβατότητες προκύπτουν από τους καταστατικούς Χάρτες όλων των ανεξάρτητων κρατών.

74. Πρβλ. Costas Douzinas, *The End of Human Rights. Critical Legal Thought at the Turn of the Century*, Hart Publishing Ltd, Οξφόρδη 2000, σ. 122.

σμο. Μετέχουν εξ ορισμού στο «άθροισμα» και παραμένουν προσηλωμένοι στο «υπόλοιπο». Θυμάται κανείς τον Goedel. Ίσως αυτή, άλλωστε, να είναι η πεμπτουσία της κυριαρχίας.

9. ΜΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Προσπαθώντας να μεταφέρει στον γραπτό λόγο την τακτική του συνδυασμού της σαφούς ομιλίας με την ενδιάθετη επιφύλαξη, η σύγχρονη πρακτική των διεθνών σχέσεων εφηύρε τα περίφημα «μη κείμενα» (non papers). Ως τύποις ανύπαρκτα, τα χαρτιά αυτά μπορούν να αναφέρονται ελευθέρως σε αυτό που υπάρχει και σε αυτό που στοχεύεται να γίνει, είτε διακινδυνεύοντας, είτε προκαλώντας εσκεμμένα τη δημοσιοποίηση ερμηνειών, κινήτρων και οπισθοβουλιών που μπορεί να κρύβονται πίσω από τις επίσημες πολιτικές θέσεις, διαπραγματεύσεις, ή εκβιαστικές πιέσεις. Έτσι, προαναγγέλλεται συχνά υπό τας γραμμάς τι στοχεύεται και τι πρόκειται ίσως να επισυμβεί. Μαζί με τα obiter dicta των αυτουργιών της ιστορίας, οι επαγγελματίες ιστορικοί τείνουν, λοιπόν, να τα αναζητούν και να τα συμβουλεύονται επιμελώς.

Όταν, όμως, ο έναρθρος λόγος υποκαθίσταται από τις ιαχές του πολέμου, κείμενα και μη-κείμενα εμφανίζονται εξίσου ανεπαρκή για να φωτίσουν τον ρου των γεγονότων. Και αυτό συμβαίνει επειδή πίσω από την τελική υλοποίηση της βούλησης καταστροφής υπάρχει πάντα και κάτι «άλλο» που παραμένει συνήθως ανομολόγητο, άρα και δυσδιάκριτο. Ο οποιοσδήποτε συστηματικός και αναλυτικός περί πολέμου και περί ειρήνης λόγος εμφανίζεται, με αυτήν την έννοια, ως εξ ορισμού ελλιπής: η έκλυση της «μεγάλης βίας» τείνει πάντα να διαρρηγνύει όλα τα παραδοσιακά νοηματικά και ταξινομητικά κελύφη. Πίσω από την έλλογη στρατηγική, την αντιπαράθεση συμφερόντων, τη σύγκρουση ιδεολογιών και φονταμενταλισμών,⁷⁵ τη διαχρονική λειτουργία των εξουσιών και τις επιταγές της συγκυρίας, κρύβονται πάντα άνθρωποι που, είτε ως έλλογα γνωστικοί είτε ως ανισόρροπα παρανοϊκοί αποφασίζουν ή δεν αποφασίζουν, δρουν ή απέχουν, πολεμούν ή ειρηνεύουν. Όπως έλεγε ο Πλάτων, ως «νέα και ανυπεύθυνος», όταν «η

75. Βλ., π.χ., Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms. Crusades, Jihads and Modernity*, Verso, Λονδίνο 2002.

θητής ψυχής φύσις» φέρει την «μεγίστην εν ανθρώποις αρχήν», η «διάνοια» μπορεί να «πληρώνεται» από «μεγίστης νόσου ανοίαν». ⁷⁶ Σε τέτοιες ακραίες περιστάσεις, το ούτως ή άλλως σαθρό όριο ανάμεσα στη λογική και στην παραφροσύνη τείνει, λοιπόν, να διαχέεται. ⁷⁷ Κανείς δεν γνωρίζει στο βάθος ποιος ήταν ο Ναπολέων, ο Χίτλερ ή ο Στάλιν και πως ακριβώς σκέπτονται και δρουν οι σύγχρονοι σφαγείς και πολέμαρχοι. Ειδικά, λοιπόν, όταν μιλάμε για τη μεθόδευση της δίχως όρια πολεμικής βίας, το πρόσθετο ερώτημα της σημασίας και εκτίμησης των υποκειμενικών προσδιορισμών της δράσης είναι, ίσως, αναπόφευκτο. Είναι, όμως, ένα ερώτημα στο οποίο κανείς δεν μπορεί να απαντήσει αλλιώς παρά κρυφοκοιτάζοντας μέσα στα χάσματα των ηθικών και υπαρξιακών αβύσσων που ο καθένας μπορεί να κρύβει «μέσα του». Τελικές απαντήσεις στο «αίνιγμα του κακού» δεν μπορούν, λοιπόν, να επιχειρηθούν παρά μόνον από τους ψυχαναλυτές, τους φιλόσοφους και τους μεγάλους λογοτέχνες. Ο Ντοστογιέβσκι π.χ. έδωσε τη δική του θεϊστική απάντηση: «Υπάρχουν μερικοί φρικαλέοι», γράφει στους *Αδελφούς Καραμαζώφ* που «πήγαν με το μέρος του Σατανά [...] Είναι οι εθελοντές κολασμένοι. Θέλουνε μοναχοί τους την Κόλαση και μπορούν να τη χορτάσουν». ⁷⁸ Η Κόλαση και ο Παράδεισος είναι, με αυτήν την έννοια, δύο όψεις του ίδιου ηθικού νομίσματος. Εις πείσμα, λοιπόν, όλων των παραφρόνων που εξακολουθούν να εξαπολύουν αδιακρίτως βόμβες, «σταυροφορίες» και «ιερούς πολέμους», ο δρόμος του πάνσοφου και φιλεύσπλαχνου Θεού μπορεί να θεωρείται πάντα ανοικτός, τουλάχιστον για εκείνους που εξακολουθούν να πιστεύουν στην ατέρμονα πρόοδο του ανθρωπίνου πνεύματος. Ως προανάκρουσμα έστω της ουράνιας ή, απλώς, της έλλογης τάξης, η επί γης ειρήνη είναι πάντα νοητή.

Προσωπικά, μη όντας θεϊστής, είμαι λιγότερο βέβαιος για τα υπερκόσμια ζητήματα, άρα και λιγότερο αισιόδοξος για τα εγκόσμια. Προτιμώ, λοιπόν, να υπεκφύγω μέσα από μια ταυτολογική απάντηση που εμπνέεται από τις επιφυλακτικές και σιβυλλικές κατασκευές που διέπουν όλα τα «μη-κείμενα» του κόσμου τούτου. Γνωρίζω, βέβαια, ότι κανέναν δεν πρόκειται να καταστήσει σοφό-

76. «Νόμων ή περί νομοθεσίας», Διάλογος Τρίτος, 689-691.

77. Το ζήτημα αυτό πραγματεύεται γλαφυρά η Barbara W. Tuchman, *The March of Folly*, Ballantine Books, Νέα Υόρκη 1984.

78. *Αδελφοί Καραμαζώφ*, μετάφραση Άρης Αλεξάνδρου, τόμ. Β', Γκοβόστης, Αθήνα 1999, σ. 260.

τερο η εύκολη απόφαση ότι η απρόβλεπτη και ανεξέλεγκτη δυναμική της ιστορίας είναι, τελικώς, η μόνη «αρμόδια» να κρίνει και να τέμνει για όλα τα επίμαχα ζητήματα που μπορεί να της τεθούν. Πολλώ μάλλον που μέσα στη άπειρη, κατά τον Έγελο, πανουργία της ιστορίας, εκείνο που πρόκειται ενδεχομένως να γίνει και τελικώς θα γίνει ή και δεν θα γίνει, ούτε προκύπτει από αδιάφραστες προηγούμενες ενδείξεις ούτε αφήνει για τους επιγόνους εύγλωττα και ανεξίτηλα ίχνη. Ο ίδιος, άλλωστε, ο γερμανός φιλόσοφος είχε προειδοποιήσει ότι «το μόνο δίδαγμα που μπορεί κανείς να αντλήσει από τη μελέτη της ιστορίας είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει κανένα δίδαγμα από τη μελέτη της ιστορίας». Θα ήταν, βέβαια, υπερβολικό να υποστηρίξει κανείς ότι μιλούσε έχοντας στο διαλεκτικό του νου την κοσμοϊστορική δράση των επίδοξων εκείνων κυρίαρχων που άγονται να πιστέψουν ότι μπορούν να βγουν από μίαν ιστορία που νομίζουν αφελέστατα ότι ελέγχουν. Γι' αυτούς, εξάλλου, τους αλαζονικά αυθεντικούς ερμηνευτές του τρέχοντος ιστορικού γίνεσθαι, δεν είναι, φυσικά, ποτέ δυνατόν να προκύψουν κανενός είδους διδάγματα. Δεν θα μπορέσουν «ποτέ να αλλάξουν γνώμη μέχρι να αναρρώσουν από τις αποφάσεις που έλαβαν [...] Και αν, όμως, ακόμη αλλάξουν γνώμη, δεν θα είναι ελεύθεροι. Η στιγμή της ελευθερίας τους ήταν χθες».⁷⁹ Και γι' αυτόν τον λόγο, ίσως, και παρόλη την απόλυτη πληροφόρησή τους, τείνουν άθελά τους να λειτουργούν σαν τους απατημένους συζύγους: μαθαίνουν τη δική τους αλήθεια εκ των υστέρων, και πάντα τελευταίοι. Ίδωμεν, λοιπόν.

79. T.S. Eliot, *The Cocktail Party*, Faber & Faber, Λονδίνο 1950, σ. 63.